

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ „ԱՐԱՐԱՏԻ“ 1902 թ. ՍԵՊՏ.-ՆՈՎԵՄ.

ԴԱԽԻԹ ՀԱՐՔԱՅԻ

Դաւիթ մնացորդներն այս հրատարակութեամբ լրանում է այն փոքրիկ հրատարակութիւնների շարքը [Պետրոս Սիւնեաց եպիսկոպոս, Ստեփ. իմաստասէր, Դ. Հարքացի], որոնց վրայ հիմնուած են իմ եզրակացութիւնները Հարքացու անձի և ժամանակի վերաբերութեամբ:

1. Դաւիթ Հարքացին, որ կոչւում է նաև Հերտանացի կամ Հերետնացի՝ գիւղի անունով, այլ և Ներգիւնացի կամ Ներքինացի՝ Ներքնավանքի անունով, ուր թաղուած է ըստ աւանդութեան, չէ մի առասպելեալ անձնաւորութիւն, ընաւ գոյութիւն չունեցող, ինչպէս կարծել են նորագոյն քննադատները:

2. Այս Դաւիթը չէ նաև Ստ. Սիւնեցու ընկեր Դաւիթ Հիւսպատը, կամ եօթներորդ դարու Դաւիթ Բաղրևանդացի երկար-նակ իիլիսոփան:

3. Այս Դաւիթը չէ աշակերտ Սահակի և Մեսրոպի, ոչ էլ հինգերորդ դարու գրող, ինչպէս կարծուել է մինչև այժմ: Ոչ էլ չորրորդ դարու հեղինակ՝ Պրոքրեսիոսի նման Աթէնք յաճախող յունախօս հայերից:

4. Հարքացու գրութեանց ժամանակն է վեցերորդ դարու առաջին կեսը: Հարքացին ժամանակակից է Պետրոս Սիւնեցուն, Եղիշէին, Թերևս նաև Յովհան Վարնեցուն, եթէ վերջինս աւելի կրտսեր չէ ժամանակով:

5. Հարքացին կրօնական և իիլիսոփայական գրող է, մասնակցած իւր ժամանակի աստուածաբանական վէճերին, կուսակից Յուլիանոս Ալիկառնացու և հակառակորդ Սևերոսի, ուրեմն միաբնակ, բայց հակասեւեբեան, ինչպէս որ է նաև Պետրոս Սիւնեցին:

6. Հարքացին է պարագլուխը այն մեծ յունաբան դպրոցի, որի գլխաւոր արտադրութիւններն են Փիլոն Երրայեցու երկերի թարգմանութիւնը, Սահմանաց գիրքը, և նման իիլիսոփայական

գրութիւնները, լինին բնագիր թէ թարգմանութիւն, աստուածաբանական և մեկնաբանական գրութեանքներ, և այլն:

7. Հարքացին հաւանականաբար գրել է թէ հայերէն և թէ յունարէն, գործնէութեան տեղն է եղել Արևելքը՝ Հայաստան Ասորիք, Պաղեստին, մասնաւորապէս Գազա, և Աղեքսանդրիա, բայց ոչ Աթէնք, ուր գնում էին Յունաց բաժնի հայերը չորրորդ դարում, բայց ոչ հինգերորդում և ոչ վեցերորդում, երբ արդէն Աթէնքի դպրոցը փակուեց [529-ին]:

8. Եղիշէն, Վարդանանց պատմիչը, թէև ոչ Հարքացու դպրոցից, սակայն օգտուել է Փիլոնի թարգմանութիւններից, ինչպէս այդ արդէն ցոյց է տուել Աւգերեան, ուստի և նրա գրութեան ժամանակն է վեցերորդի առաջին կէսը: Եղիշէն ժամանակակից և ականաճա է Վարդանանց պատերազմին, այս բանի ընդարձակ նշանակութեամբ, այնպէս, ինչպէս այժմ մեղանից մէկը գրէր Խրիմի պատերազմի մասին, իբրև ժամանակակից:

9. Ղազար Փարպեցին, որ գրել է հինգերորդի վերջերում, կանուխ է եղիշէից և Փիլոնի թարգմանութիւններից: Մովսէս Փիլիսոփոսը Ղազարի Թղթում արդէն մեռած է, ուստի և չէ կարող լինել Փիլոնի թարգմանիչը: Ղազարի գրութեանց մէջ Վահան Մամիկոնեան մարդպանը կենդանի է, մինչդեռ 505—6 թուին, Բարգէնի ժողովում (Գիրք Թղթ. 41) Հայոց մարդպանն է Վարդ Մամիկոնեանը, ուստի և այս թուականից անպայման առաջ են Ղազարի գրութիւնները: Խորենացին, ինչպէս ես արդէն առիթ եմ ունեցել յայտնելու, 678 թուից յետոյ է, ուստի և չէ կարող լինել Փիլոնի թարգման: Կոնիքերի Byzant. Zeit.-ում և նոր. Բիւզանդացու «Մշակում» գրածները ոչ մի կերպ չեն խախտում իմ ցոյց տուած յենակէտը Խորենացու գրութեան ժամանակի մասին:

10. Ներքևում հրատարակուած հատուածներից՝ մասնաւորապէս Խմատասիրական Հարցուածները շատ ուրոշ գաղափար են տալիս Հարքացու լեզուի և փիլիսոփայական կրօնական մտածողութեան եղանակի մասին: Միևնոյն գրչից են ելած թուում ինձ այս Հարցուածները և Փիլոնի թարգմանութիւնները, վերջինները աւելի խիստ, մութ, յունաբան, լինելով տառացի թարգմանութիւն, իսկ առաջինը—Հարցուածները—թէև նոյնպէս յունաբան, բայց իբրև հայաբանութիւն շատ աւելի ողորդ, ինքնատիւ և կորովի:

11. Հարցուածների միակ 2-իւրը, շատ հնամաշ և եղծուած լինելով, ինձ մեծ նեղութիւն պատճառեց և բնագիրը վերա-

կանգնելու համար ոտիցուած եղայ ժողովել Հայկ. Բառ.-ի բոլոր վկայութիւնները, առնուած նոյն այս Հարցուածներէ մէջ ընդօրինակութիւնից, կատարուած անցեալ դարու երեսնական թուականներին, երբ 2-ը այնչափ խոնարհուած չէր: Աւելի մանրամասնութեանց մէջ չեմ մտնում: Ծանօթութեանց մէջ տուել եմ համեմատելի կէտերից շատերը, մանաւանդ որ յոյս ունիմ դեռ շատ անգամ վերադառնալ այստեղ խոշոր գծերով մատնանել արուած խնդիրներին:

15 յունուարի 1903

Ս. Եջմիածին

Պարոն Տէր Մկրտչեան

I.

[2. 102, էջ 146^ա—151^բ]

Համառօտագրութիւնք.

A=2. 102 Գէորգ. Յուցակ, թուղթ, երկաթագիր, գրուած Հայոց ՆԻ և ՆԼ թիւն [=Փրկչ. 971 և 981 թուին.]:

B=Տողամիջերում և լուսանցքներում սրբագրութեաններ A ձեռագրի մէջ, միեւնոյն գրից:

ՀԲ=Նոր Բառգիրք Հայկ. Լեզուի, որ ունի բաղմաթիւ վկայութիւններ՝ 1836 թուին կամ քիչ առաջ՝ A-ից կատարուած մի ընդօրինակութիւնից, որ կրում է 739 համարը Վեներա. Մխիթ. գրադարանում: Տե՛ս Մատենադր. Մանր Աւստմանութիւնք Տաշեան, Վիեննա 1895, էջ 201—202 և յաւելուած:

ՀԲ=Ցաւելուած ՀԲ-ի, Երկրորդ հատորի վերջում՝ «Մնացորդը նորագիւտ բառից»:

Դարի Հարացոյ եւ փիլիսոփայի Որ յիմաստասիրական եւ յիմաստասիրելի հարցուածս:

[Ա.] Հարցումն. Չի՞նչ է մարդ.

Վերնագիր. 1—2 տող A «Իմաստասիրական և յիմաստասիրելի հարցուածս B աւելացնում է «Դաւթի Հարացոյ և փիլիսոփայի որ յ—»

—Պատասխանի. Հոգի ի մարմնի կապեալ միջնորդաւ շնչոյ, և ի նոյն երկուքն միաւորեալ. սա մարդասի և Աստուծոյ պատկեր:

[Բ.] Հ. Զինչ է շունչ:

—Պ. Սեռն աւդ ընդ հրոյ կապեալ, վասն որոյ շունչասի, և ի մարմնի եղեալ զանաւորագոյնս [ոյժից] և զհիւթիցն յինքեան բերելով կեանս՝ կարմրացեալ արիւնանայ, զի ամենայն մտեղւոյ շունչ իւր արիւնն է. և յԱւրէնսն գրեալ է՝ Մի ուտիցես շունչ ընդ մտոյ. սա յաստուածուստ խոստովանեալ է շունչ:

[Գ.] Հ. Զինչ հիւթք մարմնոյ:

—Պ. Հոգ և ջուր. վասն զի ստեղծանելիքս այսոքիկ, որ ի ձեռն զգայական շնչոյն՝ հոգւոյն ընդունիչ:

[Դ.] Հ. Զինչ է մարմին:

—Պ. Գործի հոգւոյ առ ի կենցաղս հաղորդութեան, որով ոսկերքդ այսր անդր սոթք եղեալ՝ պատկանեալ ջրակապ յաւդիւր, յաղագս [անդր]ադարձութեան ըստ պիտոյից գործոյդ առ ի գործդ, զի պատշաճ լիցի ի գործավարութիւն:

[Ա.] 2 A «կապեցեալ», որ ուղղում ենք «կապեալ», համարե հարց. «ընդ հրոյ կապեալ»:

[Բ.] 3 A շատ անապահով «ոյժից», թերևս «հոյզից» = «հուզից»: 4 A «բերելով» B «բերելով կեանս» 5 — 7 B ի աւելացրածն է «2ի ամենայն—խոստով» 7 A էջ 146բ:

[Գ.] 1 A լուսանցք. հատուածաթիւ ձՀԱ:

[Դ.] 3 A «յորում» ուղղուած «որով»: A լուսանցք. «մաղգք» իբրև մեկնութիւն «սոթք» բառի. ՀԲ տես «մաղգ» և «սոթ»: 4 A «այնդբադարձութեան» B «անդադարձութեան», բառի սկզբի տառերը կիսեղծ և մաշուած. ՀԲ «այսրանդբադարձութեան»: 4—5 A «ըստ պիտոյիցդ գործոյ» B «ըստ պիտոյից գործոյդ». 5—6 A «լիցի գործավարութիւնն» B «լիցի ի գործավարութիւն» ՀԲ «լիցի ի գործավարութեան» տես «սոթ» և ՀԲ տես «գործավարութիւն»: Տես և ՀԲ «ջրակապ»:

[Ե.] Հ. Զինչ է հոգի:

—Պ. Իմաստութիւն արարած և անտեղի, ի զգայականիս միացեալ ի շունչ, հոգի զսա անուանէ. իսկ զետեղուածն սորա ի սմա և կապուածն ասի միտք.
 5 յորմէ այնուհետեւ իբր ի վայրէ ումեմնէ իմաստն զխորհուրդն բացաձագէ, և ինքն յինքեան կայ մնա[յ]:

[Զ.] Հ. Զինչ է իմաստ:

—Պ. Պարգև Աստուծոյ, զաւրութիւն աննիւթ, մի և միածին բնութիւն, անկերպ ակն հոգւոյ, լոյս անըմբռնելի յեղելոյ, պարփակեալ յԱստուծոյ, կամ իսկ
 5 կապէս ճաճանչ Աստուծոյ և իմաստութեանն:

[Է.] Հ. Զինչ է խորհուրդ:

—Պ. Նախանկար կերպացումն գործոյ և բանի և իրի, որ իբր ի հայելոյ ամենայն ինչ դժեալ, և ընդդէմ դնի մտացն առ ի յ[ը]նտրութիւն. ապ[ա] ուրեմն
 5 խորհուրդ՝ յղացումն բանի, և բանն՝ ծնունդ խորհրդոյ, որ զգործն և զիրն բացերեցուցէ. իսկ միտք իբրու պատճառ՝ հայրութեան կալցէ զտեղի. իսկ սա ուրեմն այսպէս կերպանայ միտք:

[Ե.] 3 Ե-ի աւելացրածն է «միացեալ»: Ա «անուանեցուցանէ», «ցուց» վանկը նոյն թանաքով ջնջած: 4 ՀԲ «զ զետեղուածն սոցա ի սմա և կապուածն՝ ասի միտք». ՀԲԹ տես «զետեղուած», ՀԲ տես «կապուած»: 5 Ա «ի վայր ումեմն է» Ե «ի վայրէ ումեմնէ»: ՀԲԹ տես «բացաձագէ»:

[Զ.] 3 Ա «անկերպ ակն» բոլորովին մաշուած և անընթեռնելի: ՀԲԹ «անկերպ ակն հոգւոյ», տես «անկերպ»: 4 Ա յեղելոյ:

[Է.] 4 Ա «ապ[ա] ուրեմն» փակագծուածը մեր լրացրածն է թափուածի տեղ: 5 Ա «բան» Ե «բանն»: ՀԲ «խորհուրդ՝ յղացումն բանի, և բանն՝ ծնունդ խորհրդոյ» տես «յղացումն»: 6 Ա կիսեղծ «որ զգործն և զիրն բաց—»: ՀԲ հմմտ. «բացերեւութիւն», «բացերեպեղ», «բացերեցուցանեմ», «բացերեական», «բացերեապէս», բոլորն էլ «Գաւիթ Անյաղթից», Պերիարմ.: 7 Ա հազիւ նշմարելի «իբրու պատճառ հայրութեան» Ե «պատճառ»: Ե «կալցի»:

[Ը.] Հ. Զինչ է բան:

—Պ. Բան է մտաց բնական ծնունդ, բայց ըստ նմա
այդգունակ ներդրո՞ծ է ի պարզին արտաբերութիւն խոր-
հըրդոյ, իսկ ի մասունս եղեալ՝ ի ձեռն գործոյ հնչման
5 տա[ռիւ]ք ձեացեալ և ի դուրս եկեալ յայլս ծանաւ-
թանայ:

[Թ.] Հ. Զինչ է զգայութիւն:

—Պ. Անզննելոյ անձին ձեռք, զննելիք ըստ զգա-
լեացդ թուոյ, որք ի հոգւոյն մինչև ի մարմինն թա-
փանցեալ և իւրաքանչիւր ոք զէիցդ ՝ բուռն հարեալ
5 առ մի[տդ] ածէ, որում և անասուն կենդանիքդ ար-
ժանացեալ մասն ընկալան, ապա ուրեմն և աւգնա-
կանք (սորա) իսկ միմեանց:

[Ժ.] Հ. Իբրու պատուական ելով քան զամենայն
մարդս՝ ընդէր հետի նա [ա]յդոց:

—Պ. Որպէս գաւառնահեղ և ապա թագաւոր, որ-
պէս և ի քեզ է՝ ի վերջէ իշխանական առաջնորդ՝
5 թագաւորէ միտքդ:

[Ը.] 2 B «մտացն»: 5 A «տա...ք» թափուած և սրբա-
դրութեան հետքերով. ՀԲ հմմտլ. «երկար տառիւք արտաբե-
րեցի» Գերական. Թր., տես «արտաբերել զբան»: Հմմտլ. նաև
«Որ են և սորա [անուն և բայ] մասնկո՞ւնք արտաբերութեան
բանի». Անյաղթ. Պերխարմ. ՀԲ տես «արտաբերութիւն»:

[Թ.] 2—3 A հաղիւ նշմարելի «ըստ զգայեացդ»: 4 A «զէ-
կցս» B «զէիցդ»: A էջ 147^ա: 5 A փակագծուածն անապահով,
կամ թերևս «առ մինդ»? 6—7 A «ապա ուրեմն աւգնակեանք
իսկ միմեանց» B-ի աւելացրածն է «և», «սորա»: 7 «իսկ միմ-
եանց» սրբագրութեան հետքերով: 5 Հմմտլ. «անասուն կենդա-
նիք» ստացուածը փխոն «Յաղաքս բան ունել և անասուն կեն-
դանեացդ» և Սահմ. և Պիտ. ՀԲ տես «անասուն»:

[Ժ.] 2 A «հետինայդոց»: 3 ՀԲ չունի «գաւառնահեղ»: 4—5
Հմմտլ. «Քանզի որպէս մարմնոյ իշխանական առաջնորդ է գէժ-
քնն, այսպէս հոգւոյ իշխանական միտքն». Փխոն Այլաբ. Վե-
նետ. 1892, էջ 118:

[ԺԱ.] Հ. Իսկ հրեան գերագոյն այդոց ունի ի կենդանեաց մարդս:

—Պ. Ըստ հոգւոյ՝ առաւելեալ ես բանիւ, ըստ մարմնոյ՝ ձեռաւք:

[ԺԲ.] Հ. Եւ ոչ մտաւք:

—Պ. Վարժումն է ամենայն ինչ և ի քեզ. ի ձեռն վարժմանն իբր արհեստ ինչ կրթական և ի ձեռն բանիղ իմաստքե առաւելանին. քանզի իբր իշխան ի վարժի կացեալ ես ունել զիշխանութիւն, այդ զղղալն նաեւ առաւելեալ ևս ի քէն ունին, որպէս ակամբ այժեամն և ականջաւք էշ, հոտոտելեաւք շուն, ճաշակելեաւք ոչխար և այլք նոյնպէս, իսկ ապաքէն մտաց հետեանք այդորիկ: Այդ և յառաջ զգա[յ] զսպառնալով ձի, և զգէշ անգղ, և զկարածմերունս այլք խոտաբոյժք, և զուղակք զծովական վտանգն, և զհոտ գարնան թռչունք. իսկ սարդիցդ և մեղուացդ և ծա-

[ԺԱ.] 1 B «գերագոյնն յայդոցն»: 3 A «ըստ հոգւոյն», նու՛ն թանաքով ջնջած:

[ԺԲ.] 3 A «իբրեւ» և-ը քերուած: A «ի ձեռն» B «և ի ձեռն». 4 A «իմաստքն» B «իմաստքե»: 4—5 A «ի վարժից» ցո՛ն քերուած կամ տժգունացած: 5 A «ե» B «ես»: A «ուներ» բառը թափուած թղթի բարակութեան պատճառով և նոյն գրչից նշանակուած լուսանցքում: 4—5 ՀԲ «Իբր իշխան ի վարժի կացեալ է ունել զիշխանութիւն», տես «վարժ»: 5—6 A «զղղալն» B «զղղալն նաեւ»: 6 A «առաւելեալ ևս ի քէն ունին» ոչ շատ ապահով, թերեւս կարելի է կարգաւ նոյնը նաեւ՝ «առաւել ևս այդքն ունին»: ՀԲ «Այլ զղնալն նաեւ առաւելեալ ևս ի քէն ունի», տես «վարժ»: 8 A «իսկ» սրբագրութեան հետքերով: 9 A «հետեանք այդ» B «հետեանք այդորիկ»: A «յառաջ» B «այդ և յառաջ»: 10 A «անիղ» 9—11 ՀԲ «Յառաջ զգայ զսպառնալով ձի, և զգէշ անգղ և զկարածմերունս այլ խոտաբոյժք» տես «կարածմեան»: 11 B «զուղականք»: 12—13 A «ծածեացդ» սրբագրութեան հետքերով: 14 A «անցանէ» B «անցուցանէ»: 12—14 ՀԲ «Սարդիցդ և մեղուացդ և ծածեացդ ճարտարութիւն»

ձեացդ ճարտարութիւն անդր ևս քան զամենայն ճարտարապետացն անցանէ կերտս:

[ԺԳ.] Հ. Ընդէր ախտս բնութիւնս երբ [ի] պատուական կենդանիս:

—Պ. Ոչ բնութիւնս երբ, այլ պատիժս ընդ յանցանացն բնութիւնս առնկալաւ, և այդովքն [առ] առ քարածք զգատաստան հատուցանէ:

[ԺԴ.] Հ. Իսկ ընդէր որ անպարտն է պատժի ապացեր:

—Պ. Զի վասն մարդոյն ապաքէն ամենայն ընդ երկնիւքս, և ի յանցանելն՝ վասն որոյ ամենայնք՝ պատժին և ամենայն ընդ երկնիւքս. այդպէս և առ Դաւիթն:

[ԺԵ.] Հ. Արդ ոչ բնական յիս ախտքն:

—Պ. Այդ և ոչ ախտալից բարերարն ստեղծանէ, քանզի և ոչ ի կենաց մահ, այլ երեք տեսակք են ախտիցն:

[ԺԶ.] Հ. Աստ գերիցն:

—Պ. Առաջին՝ բարւոյականդ որ ի լաւ բնութենէն զվատթարսն կամաք ախտացար: Երկրորդ՝ որում դուք բնականդ ասէք՝ ցանկութիւն, հոգք, տրտմութիւն, եր-

անդ ևս քան զամենայն ճարտարապետացն անցուցանէ կերտըս. տես «ճարտարապետ», «ծածի», «ղուղական», «ծովահան»: 1—14 Տես այս ժիւղ հարցումը դրեթէ ամբողջութեամբ՝ «Նկատումն Արիստոտելի» գրութեան վերջում, մեր սոյն այս հրատարակութեան մէջ:

[ԺԷ.] 1 A լուսանցքում հատուածաթիւ ՃԶԲ: A «բնութիւնս» շատ մաշուած: A չիք «ի»: 4 A «այդովքն առարարածք» B «այդովքն առարարածքն» = առ արարածս:

[ԺԸ.] 4 A «որոյ» հաղիւ վերծանելի:

[ԺԹ.] 3 A էջ 147^բ:

[ԺԺ.] 2 A «բարւոյականն» B «բարւոյականդ»: 3 A «կամաք» հաղիւ նշմարելի: 3 — 4 A «դուքդ բնական» B «դուք բնականդ», տես և ՀԲՅ «բարւոյական»: 4 A «ցանկութիւն» B

5 կիւղ՝ որ ի հոգւոյ. քուն, քաղց, ծարաւ, վաստակ, և որ ըստ ցրտոյ կամ ըստ տաւթոյ կատարի՝ որ ի մարմնի: Եւ երրորդս որ յառողջութեան. տապք մարմնոյ և շնչախտք, և հաշմունք և սուր հիւանդութիւնք, կարապետք մահու, և գլխովին իսկ մահ, որ զամե-

40 նայն կենցաղս լուծանէ զգալիս: Այլ այս երկու դասք ծայրք առաջնոյն և ի նմանէն ըստ ախտասէր կամացն բուսեալք:

[Ժէ.] Հ. Ապա ուրեմն ի բնութեանս:

—Պ. Ո՛չ, այդ յանձնիչխան կամացն ի քէն ծնեալ՝ սնուցեր, գրգեցեր և ի քեզ տիրացուցեր:

[ԺԸ.] Հ. Ուստի:

—Պ. Յանաստուածասէր բարուցդ՝ իմաստակիրդ չար իմացուածով:

[ԺԹ.] Հ. Եթէ շարժիցի ծառ առանց հողմոյ:

—Պ. Ըստ ներելոյն Աստուծոյ ոչ, ըստ կամելոյն կամ ըստ առնելոյն. կամ թէ ո՛չ լուար ի Տեառնէն՝ ետու զքեզ յաստուած Փարաւոյնի, զՄովսէս զ[ը]ն-

5 տրեալն, միթէ զՓարաւոյն քեզ:

ըտանցքում կրկնում է նոյն ըսուը, Ա-ի մէջ վնասուած լինելով: 6 B «ըստ ցրտոյն»: 7 B «Եւ երրորդն է որ յառողջութեան է»: 8 A «և շնչախտք» B «և այդ ինչ ախտք»: A «և հաշմունք» B «և հաշմունք»: 10 A «կենցաղս» սրբագրութեան հետքերով: A «Այս» չիք «այլ» B «այլ այս»: A «երկու» նկատուում է քէն հետքեր=«երկուք»: 11 — 12 A «կամաց ուսեալք» B «կամացն բուսեալք»:

[ԺԵ.] 1 A «ի բնութեանս» շատ մաշուած: 2 A «յանձնիչխանական» վերջաւորութիւնը «ական» ջնջուած թանաքով: 2 — 3 A «ի քէն ծնեալ սնուցեր, գրգեցեր» շատ վնասուած: ՀԲ «յանձնիչխան կամացն ի քէն ծնեալ, սնուցեր, գրգեցեր և ի քեզ տիրացուցեր» տես «տիրացուցանեմ»:

[ԺԸ.] 2 A «իմաստ...դ»: 3 B «շարժմացդ տուածով»: 1—3 ՀԲ «Ուստի», յանաստուածասէր բարուցդ՝ իմաստակիրդ չար իմացուածովք» տես «անաստուածասէր»:

[ԺԹ.] 1 A «եթէ»: A «առանց հողմոյ» շատ վնասուած: A «թէ»: A «ի տէն» շատ վնասուած: 5 A «միթէ»:

[Ի.] Հ. Իսկ որպէս սիրեալ լինէր, եթէ ոչ ի բնութեանս հեշտ ցանկութիւն:

—Պ. Այդ գունակ ծննդեանն, եթէ ոչ ախտասիրեալ:

[ԻԱ.] Հ. Աստղագետն:

—Պ. Յիշեան զի արտաքսեալ եղեր յայնց կենաց և ցանկապատեաց զգունակն բոցեղէն սուրն:

[ԻԲ.] Հ. Փոքր ինչ առհաւատչեայ:

—Պ. Հր[ե]շտակացն:

[ԻԳ.] Հ. Եւ ոչ առանձնական լինելութեամբն համայն ամենայեքն:

—Պ. Ոչ:

[ԻԴ.] Հ. Ընդէր:

—Պ. Այսպէս մ[.....], զի և զեղելութիւն տեսանելով յանեղական կարծեացն խրատեսցի և վատթարն՝ ի չար տրտնջմանէն, իբր այդասէրութեան 3 առ լաւն. որպէս ոչ առանձինն և կնոջն, այլ ի կողէ

[Ի.] 1 Ա «սիրեալ»—սերեալ? Ա «լինեալ» կարելի է կարգաւ նաև «լինել»: Ա «եթէ»: 3 Ա «եթէ»: 3—4 Ա «ախտասիրեալ» B «ախտասիրեալ»: 1—4 ՀԲՅ «սիրեալ լինի ցանկութիւն. այլ գունակ (որպէս ի պէտս) ծննդեան, եթէ ոչ ախտասիրեալ (կամ ախտասիրաբար լեալ)»: Փակագծուածները ՀԲ-ինն են:

[ԻԱ.] 2 Ա «եղէր»: 3 Ա «բոցեղէն» վերջին նու.՝ն ջնջուած թանաքով: 2 — 3 ՀԲ «Յիշեալ, զի արտաքսեալ եղեր յայնց կենաց, և ցանկապատեաց զգունակն (անախտ սերնդեան) բոցեղէն սուրն». տես «ցանկապատեալ»: Հմմտ. «Ի քրովբէից բոցեղինաւ ցանկապատեալ». Անյողթ. Բարձր.:

[ԻԲ.] 2 Ա «հրշտակացն»:

[ԻԳ.] 2 Ա երկու բառ անվերծանելի, քերուածի հետքերով, B տողամիջում «աց» սրբագրութիւն: 3—4 Ա «վատթարն» B «զվատթարն»: 5 Ա «կնոջն»: 6 Ա էջ 148^ա: 4—6 ՀԲՅ «Այլ աւսէրութիւն առ լաւն. որպէս ոչ առանձին և կնոջն, այլ ի

նախեղելոյն առնի լինել, զի անպատճառ ամբաստանութեան ասացի ամենայն վատթարն, և լաւն՝ ամպարհաւածութեան, աստուտ իմն զԱստուած ոչ պատճառ չարեաց:

[ԻԵ.] Հ. Եւ արդ նոյնպէս ունել նոցա:

—Պ. Ոչ:

[ԻԶ.] Հ. Իսկ զորպէս:

—Պ. Աստուածային սահմանաւ շուրջ փակեալ՝ քանակութիւնն լցեալ՝ անդէն դյադուսն էառ, որպիսի աստեղացի:

[ԻԷ.] Հ. Կամ է ինչ գիտել, թէ ընդէր սիրի ախտն՝ ախտ ելով:

—Պ. Պատիրն տեսակաւ պատրեալ դեղեցիկի և քաղցր ի ճաշակ:

[ԻԸ.] Հ. Իսկ զորպիսի տեսակն, որ և պատրել կարաղագոյն:

—Պ. Տնկոց ձեացաւ բարին, որպէս զի ստուգապէս առ ձեռն հայեցուցէ [յ]երկին, այսպէս և չարն տեսակ առեալ ի խորհուրդս կերպանայ, ինքնածին եղեալ ի նոյն վայրի, և ի բարւոյն բուսեալ և ընդ նմա աճեալ՝ ընդդէմ հանդիսանայ, և սորա երկօքին աճեցեալ ի ստեղն, ի յոտոս, ի ճիւղս և ի

կողէ նախ եղելոյն առ նա լինել» տես «այլատէրութիւն»:

[ԻԶ.] 3 A «Եառ»:

[ԻԷ.] 1 A «Թե»: 3 A «պարտեալ» սրբադրութեան հետքերով. B «պարծեալ դեղեցիկ տեսակ»: 3—4 Հմմտ. «Առաջին փայտն՝ զեղեցիկ և քաղցր պտղովն՝ մահու եղև առիթ, պատիր եղեալ ադամածին կուսին». Անյաղթ, Բարձր:

[ԻԸ.] 4 A «երկին»: 6 A «և ի բարւոյն» շատ փնասուած: 6—7 A «ե[ւ ընդ նմա աճեալ ընդդէմ հանդիսանայ». փակագծուածը պատառուած և հաղիւ վերձանելի հետքերով: 8—9 A «աճեցեալ ի ստեղն, ի յոտոս, ի ճիւղս եւ ի ծա]յրս». փա-

ծայրս, երկաքանչիւր ըստ իւր պտուղ բերեալ: Եւ է
 40 բարին ճաշակաւ յոյժ քաղցր, զի պտուղ նորա առ
 անմահութիւն հայի, իսկ տեսակաւ անպաճոյճ, ինք-
 նագոյ պարզ. վասն այսորիկ և ոչ վաղ զիղձսն բաղ-
 ձացուցանաւ զտեսաւղացն, մինչև ի բաց բարձեալ
 նորա դիմակ և զիորձ առեալ ճաշակմանն. առ որ
 45 հայեցեալ ընչաւէտն այն այր՝ ի բաց դարձաւ հրա-
 ժարեալ և ոչ կամեցաւ ճաշակել, թէպէտ և Տէրն
 յորդորեաց առ բարին մերձենալ, սակայն տրտմեալ
 այրն այն ի բաց գնաց առ պատիր անդր դարձեալ.
 վասն որոյ ի Տեառնէն իսկ խոստովանեալ, զի նեղ և
 20 սակաւագնաց շաւիղն որ ի յաւէժն տանի ի կեանս:

Իսկ չարն՝ ի ներքոյ դառն ապաժոյժ զեղւոյ, իսկ
 ի վերոյ բարեկերպ դուռնեալ, իւր քաղցր աւժամար,
 զի հրապուրանաւ խողտեալ զքիմնն պարարիցէ, բար-
 ձիւ և բարեաւ զտեսաւղսն [տռ]փացուցանէ, բայց
 25 ծայրայեղն յատակս հայի | դժօխոց, քանզի զսորայն

կազմուածը պատառուած և գրեթէ անվերժանելի: 9—10 A «Եւ է բարին ճաշակաւ» հաղիւ վերժանելի: 10—11 A «նորայ առ անմահութիւն» B «նորայ յանմահութիւն»: 12—13 A «զիղձ անբաղձացուցանաւ» առաջին այբ-ի մի տտամբ քերուած: 15 A «ընչաւէտն»: 16 A «կա[մեցաւ ճաշակել]» փակագծուածը մաշուած: A «թեպէտ»: A «տէրն»: 17—18 A «տրտմեալ այրն այն ի բաց գնաց» ընդորովին թափուած և հաղիւ հետքեր թողած: ՀԲ «Ընչաւէտն այն այր . . . տրտմեալ ի բաց գնաց, առ պատիր անդր դարձեալ». տես «պատիր»: 19 A «ի տէն»: A «իս» B «իսկ»: A «զի նե» B «զի նեղ և»: 19—20 ՀԲ «ի տեսաւնէն իսկ խոստովանեալ, զի նեղ և սակաւագնաց (է) շաւիղն, որ ի յաւէժն տանի ի կեանս». տես «սակաւագնաց»: 22 A «աւժամարն» նու՛ն ջնջուած: 23 A «հրապուրանաւք . . . տեալ զքիմնն պ. . . իցէ»: 22—23 ՀԲ «բարեկերպ դուռնեալ իւր քաղցր օժամար, զի հրապուրանօք խողտեալ զքիմնն պարարիցէ». տես «պարարեմ»: ՀԲՅ տես և «բարեկերպ»: 22—23 Հմմտ. «դուռնեալ վեր ի վերոյ . . . յերեսաց պատրանս խաբէութեան» Փլլոն Լին.: 24 A «. . . փացուցանէ»: 25 A «ծայրայեղն» B «ծայրայեղն»: A էջ

առաջի պտուղ մահ է և ամենայն անփորձաբար անգր սողոսկեալ հոսեցաւ, ըստ որում և աւաղականն այն ի վերայ կայ տէրունեանն բան, զի Լայն առ կորուստ ուղին և բազումք անկեալ երթան:

[Իթ.] Հ. Ո՞րք սկզբունք և ստեղունք երկուցդ ասացեալ տնկակերպիցդ:

—Պ. Բարւոյն է առ յԱստուած հաւատն՝ սկիզբն և ստեղն, սիրելն զնա ի բոլոր սրտէ առանց երկմտութեան, զգուշութիւն պատուիրանին. ի սմանէ միւս բուսեալ բարի ոստ, որ է մարդասիրութիւն, իրաւացեալն առ նմանն պահել զյարդարակսն: Ի յայտց երկուցս բաժանեալ բարեգործութեանն ճիւղք, որոց զերկնէ և այս]քն ունին, և ամենայն անմահութեան է պտուղ, ապա և զսա կենաց ծառ ասել ոչ եպերելի է:

Իսկ չարին է սկիզբն անգորհացողութիւն զԱստուծոյ, յորմէ մեղկութիւն պաշտամանն լինի, ուստի հաւատոյն երկմտութիւն ծնանի, մոռացումն աստուածայինն [ար]արեալ երախտեացն: Աստ լինի ցրտութիւն առ յԱստուած սիրոյն, որով աւտարացաւ մարդն յԱստուծոյ՝ զպատուիրանն քամահելով, քան զոր չիք

148^բ: 26 — 27 ՀԲՅ «Անփորձաբար անգր սողոսկեալ հոսեցաւ»․ տես «անփորձաբար»: 27—29 ՀԲՅ «Ըստ որում և աւաղականն այն ի վերայ կայ տէրունեանն բանի, զի Լայն (կամ զի Լայն) առ կորուստ ուղին բազումք անկեալ երթան»․ տես «աւաղական»:

[Իթ.] 2 Բ «ասացեալս»: 1 — 2 ՀԲ «սկզբունք և ստեղունք երկուցդ ասացեալս տնկակերպիցդ», տես «տնկակերպ»: 5 Ա «ի սմա» Բ «ի սմանէ»: 5—7 ՀԲՅ «ի սմանէ միւս բուսեալ բարի ոստ, որ է մարդասիրութիւն, իրաւացեալն առ նմանն պահիլ զարդարակսն»․ տես «արդարակք», «իրաւացի»: 8 Ա «ճուղք»: 8 — 9 Ա փակագծուածք կառկածելի: 10 — 11 Ա «զ[սա կենաց ծառ ասել ոչ եպերելի է»․ փակագծուածք պատառուած և գծուարձնթեռնելի: 15 Ա «արեալ»: 17 Ա «զպատուրանն» Բ «զպա-

ինչ չար. ապա սկսանի կամակարն անցանել կենաց
հեշտութեան մարմնոյ և որովայնամոլութեան, յորմէ
20 ամենայն որ առնմանիսն անիրաւութիւն բազկանայ:
Ասա բաժանի ի զոյգս դառնաբեր ոստոց՝ ի ցանկու-
թիւն ընչից և ի հեշտ ցանկութիւն, և երկոքին սոքա
զմարդատեցութիւն կազմեն, և որպէս իսկ ունի Գիրն՝
Յանկութիւն յղացեալ զմեղս ծնանի և մեղքն՝ զմահ:
23 Զի փառասիրութիւն զարծաթսիրութիւն ծնանի և նա
զազահութիւն, և սա զզրկողութիւն, և նա զգողութիւն
և զյափշտակութիւն և զսպանութիւն, և նա զան-
յուսութիւն, նա և զմահ: Իսկ ըսոյր նորա հեշտա-
ցողութիւն յղացեալ զգիշութիւն ծնանի, և սա դ...
50 պղծութիւնն, և սա զպոռնկութիւն, և սա զշնութիւն,
և սա զանյուսութիւն, և սա զմահ և զկորուստ: Իսկ
նախանձ՝ հեռ և չարահնար դեղատ[ու]ութիւն, որում
դուք կախարդ ասէք, յերկոսին կողմանս չար աւժան-
դակ սպառնալ շարամանի, և ստութիւն յամենայն
53 մասունս չարիդ ասացի աւժեալ ի դէմս և գունեալ,
և ամպարտաւանութիւն դառն դահիճ եղեալ՝ երկո-
քումք չարյղարկ գող բռնավէժ ի կորուստն յս[ւ]-
ղարկեալ փութացուցանէ:

Իսկ զսա և ծառ գիտութեան բարւոյ և չարի ա-
40 սել ոչինչ կարի մեղադրելի է: Զի ի ձեռն սորա ապա-

տուիրանն»: 18 A «կամակարն» B «կամակարն»: 21 A փակա-
գծուածը գծուար վերծանելի և մաշուած: 22 A «սոքայ»: 23
B «գիրն ասել»: 28 A էջ 149^ա: 29 A «և սա դ...» = «թերևս՝
«զազիր»: 25 — 30 ՀԲ «փառասիրութիւն զարծաթսիրութիւն
ծնանի ... իսկ ըսոյր նորա հեշտացողութիւն յղացեալ՝ զգիշու-
թիւն ծնանի և սա զշնութիւն», տես «հեշտացողութիւն»: 32
A «դեղատութիւն»: 36 A «դախիճ»: 37 A նախապէս «չարյու-
ղեարկ» յետոյ քերուած «ու» և «ե» տառերը: A «յողարկեալ»: 34—38
ՀԲ «Ստութիւն և ամբարտաւանութիւն ... երկոքումք չար
յղար գող (կամ յղարկօք) բռնավէժ ի կորուստն յուղար-
կեալ փութացուցանէ». տես «բռնավէժ»: 39 A «գծառ», զան
քերուած: 40 A «արի» B «կարի»: A «ձեռն» B «ի ձեռն»:

քէն իմանի, թէ որքան չար էր չարն, որում հասաւ
անասնապէս ախտառէրն, և որքան բարի էր բարին,
յորմէ զ[ը]կեալ ի վայր բերաւ իսկ մտաւորն՝ որ ի
պաճարապէս անփորձաբար նմանեաց. Մարդ ի պատուի
45 էր և ոչ իմացաւ:

[Լ.] Հ. Եթէ ամենայն ասացեալքդ մասունս ու
նին ինչ առանձինն իւրաքանչիւր՝ տեսակս:

—Պ. Որպէս իմաստունքն կերպացուցին՝ ունին չա-
րաշուք տեսակս, դադանաձևս, թունաւորս, որովք խա-
5 ծանել զողիւն են ընաւորեալք. ժանաբ և ժահահոտք,
ուստի և ախտք իսկ ասին. յորոց ըստ ամենայն մա-
սանց ախտացաւ աշխարհ, ըստ չորից փոփոխմանց տա-
րերըքս ախտաբերեալք՝ ազգի ազգի [մատու]ցանեն
հիւանդութիւնս մարդկան և այլոց կենդանեաց, այդ
40 որպէս զազրատեսակ է որովայնամուլութիւն ըստ նմա-
նութեան խողի՝ տղմասէր, գոլորշուտ, որովայնապար-
պատ, թասուն, յորոնչուն, չարակն, անյագ սուր զի-

41 A «թե որչափ» B «թե որքան»: 43 A «դ.կեալ» քերուածնե-
րով: 43—44 A «իսկ մտաւորն պաճարապէս» B «իսկ մտաւորն
որ ի պաճարապէս»: 43—45 ՀԲՅ «Մտաւորն, որ պաճարապէս
անփորձաբար նմանեաց, մարդ ի պատուի էր և ոչ իմացաւ».
տես «անփորձաբար» և ՀԲ «պաճարապէս»:

[Լ.] 1 A «Եթե»: 2 A փակագծուածը սրբագրութեան
հետքերով: 3 A «կերպացուցին ունին» սրբագրութեան հետքե-
րով: 3—4 ՀԲՁ «Ունին չարաշուք տեսակս դադանաձևս, թու-
նաւորս».
տես «դադանաձև»: 5 A «Ժախահոտք»: 8 A «...ցա-
նեն»: 6—9 ՀԲՅ «Յորոց ըստ ամենայն մասանց ախտացաւ աշ-
խարհ մեղօֆ (?), ըստ չորից փոփոխմանց (եղանակաց ?) տա-
րերըքս ախտաբերեալք՝ ազգի ազգի մատուցանեն հիւանդու-
թիւնս».
տես «ախտաբերեալք»: 10—11 A «նմանութեան» սրբա-
գրութեան հետքերով: 11 A «գոլորշուտ», ոչ «գոլորշուտ» ինչ-
պէս վրիպակաւ ունի ՀԲ: 12 A «չարակն», ոչ «չարակեր» ինչ-
պէս վրիպակաւ ունի ՀԲ: 10—14 ՀԲ «Որովայնամուլութիւնն ըստ
նմանութեան խողի տղմասէր, գոլորշուտ, որովայնապարպատ,

նեալ, որ զծով և զցամաք և զաւդդ միանգամայն յիւր
 ժողովէ ի լմութիւն. այսպէս և այլքդ ամենայն չա-
 43 րագգիք, ուստի զամենիցդ կերպս ի տեսակս ածել |
 երկայնից հա ից: Բայց որպէս աչարձակ է ար-
 ծաթսիրութիւն [. . . ձ . . . նախանձ և ագա] հուծիւն և
 ընդվայրայած տարապարտաբար [ստութիւն և գ] այլ
 20 քանասար յափշտակութիւն և դաշնկադոյն նախանձ,
 շէկ արիւնռուշտ սրտմտութիւն և սուսերալեզու չա-
 րաբանութիւն, անհամբոյր խուլ իժ ոխակալութիւն և
 կոկողավիղ ինքնահայեաց ամպարտաւանութիւն, և
 ընդերկնախաղ մոգութիւն և փարուփաղու քսութիւն,
 որ զամենեսեան ի սպանումն սրել շրջի, արեան մտեալ
 25 սատար, այսպէս չարամայրքն՝ քորք քերցն, դստերք
 երկուցն ցանկութեանց աւելի ժանտագոյն զտեսական
 ունին:

չարակեր, անյագ, սուր զինեալ, որ զծով և զցամաք և զօդդ
 միանգամայն յիւր ժողովէ ի լմութիւն: տես «որովայնամո-
 լութիւն», «լմութիւն», «թասուհ», «գոլորշուոր» և այլն: 14 A
 «ի լմութիւն» B «ի լմութիւնն»: 14 — 15 ՀԲ տես «չարագգի»: 15 A
 էջ 149^p: 16 A երկու բառ կիսեղծ, թերեւս՝ «երկայնից
 հա[րկաւորի բան]ից»: 17—18 փակագծուածներէից միայն հետ-
 քեր են մնացած: 18—19 A «գայդաքանարաս» B «գայդ քանա-
 րաս» վերջին բառը սրբագրուած, մենք դրինք «քանասար»,
 Հմմտ. ՀԲ: 19—20 A «դաշնկադոյն նախանձ շէկարիւն, ռուշտ
 սրտմտութիւն», ՀԲ «ընդ վայրած ստութիւն և գայլաբար յա-
 փշտակութիւն և դաշնկադոյն նախանձ, շէկ արիւնռուշտ
 սրտմտութիւն», տես «շէկ», «դաշնկադոյն»: 21 — 22 ՀԲ «Ան-
 համբոյր խուլ իժ ոխակալութիւն և կոկողավիղ ինքնահայեաց
 ամբարտաւանութիւն»: տես «կոկողավիղ», «ինքնահայեաց»:
 Հմմտ. Թովմա Արծր. «կոկողավիղ յինքնահայեաց ամբարտա-
 վանութեամբ նստեալ»: — «կոկողավիղ ամբարտաւանութեամբ
 յինքն հայեցեալ՝ կարծեաց ինքնագլուխ լինել» (Է, 3 և 9): 23
 A «երկնախաղ» B «ընդերկնախաղ», թերեւս կարելի է կարգալ
 և «երկ նախաղ»: 25—27 ՀԲ «Այսպէս չարամայրքն՝ քորք քեր-
 ցն, դստերք երկուցն ցանկութեանց աւելի ժանտագոյն զտե-
 սական ունին»: տես «չարամայր»:

[ԼԱ.] Հ. Աստ, աղաչեմ, զկերպս երկուցն ցանկու-
թեանց:

—Պ. Ի կամակարութենէ ասացի երկաւորիք ծնա-
նին՝ փառասիրութիւն և որկորստութիւն, որ և սորա
5 իսկ ցանկութիւնք ասա[ս]ցին, մինդ գող զգենեացն
և մինդ ուտելեացն անցեալ. և է մինդ գերախանչ,
երկնապող, և միւսդ խողաբար գետնահայեաց, երկ-
րաբարչ. յորոց ըստ նոցինք և երկուք ծնանին ցան-
կութիւնք, և ի նոցանէ բաղմակերպիքն ամենայն, չար
10 ուղէչք զմիմեամբք խուռն հիւսեալք և չաղեալք ի
միմեանս, փոխակերպեալ ի չարութիւն և զիւրեանցսն
յայդս տուեալ չարահաւ:

Արդ՝ է ցանկութիւն [տեսակաւ ցամաք, քանզի
միշտ անբուն] կայ, ի բաղձանս և եթ աշարձակ. խո-
15 րամանկ, մեքենայող, խրոխտի ի սպանումն, երբեմն
ձգտի ի յափշտակութիւն, երբեմն ամփոփի ի գովու-
թիւն, երբեմն դիմէ յարձակել, երբեմն դաւով կեղ-
ծաւորի, երբեմն մերկանայ ի պատենից, երբեմն սը-
տութեամբ պատրուակեալ սաքրի: Այսպէս բաղմա-

[ԼԱ.] 1 A լուսանցք. հատուածաթիւ ձԳ: 4 — 5 A «սո-
քայ խոխ»: A «ասացին»: A «մինդ գող զգենեացն» կիսեղծ:
6 A «և մինդ գերահանչ» B «և է մինդ»: 1 — 8 ՀԲՅ «Յանկու-
թիւնք ուտելեացն և զգենեացն, որ է մինդ գերախանչ եւ
երկնապող, և միւսդ խողաբար գետնահայեաց երկրաբարչ, տես
«գերախանչ»: Հմտով. «Զթագաւորացն զմեծամեծ և զգերա-
խանչ բարեբախտութիւն: Իբրու թէ մեծ և գերախանչ ստա-
ցեալ իցէ բարի». Փիլոն Ժ. բան. և Լին. 4, 25: 9—10 A «չար
աւղէչք»: 8 — 10 ՀԲՅ «Երկուք ծնանին ցանկութիւնք (մարմնոյ
և ընչից), և ի նոցանէ բաղմակերպիքն ամենայն, չար ուղէչք,
զմիմեամբք խուռն հիւսեալք». տես «բաղմակերպի»: 11 A «փո-
խակերպեալ» B «խոխակերպեալ» — խորխակերպեալ? 11 — 12 ՀԲ
«փոխակերպեալ ի չարութիւն և զիւրեանցն յայդս տուեալ չա-
րահաւ», տես «չարահաւ»: 13 — 14 փակագծուածից միայն
հետքեր են մնացել: ՀԲ «Յանկութիւն միշտ անբուն կայ ի բաղ-
ձանս և եթ աշարձակ, ի յափշտակութիւն և այլն. «տես «աշար-
ձակ»: 14 — 15 ՀԲ «խորամանկ, մեքենայող, խրոխտի ի սպա-
նումն»: 16 A «ամփոփի»: 18 — 19 ՀԲ «երբեմն մերկանայ ի

20 մանակ է երկադուլի դրութանս այս՝ չար ցանկութիւն
 և ազահութիւն: Զայս գազան աւազինքն մամինայ
 անուանեցին. և տիրէ սա ի մարդն ոչ միայն մինչև
 ցվերջին շունչն, այլ անդր ևս ի գերեզմանին զհոգն
 իսկ զիւր փառաւորագունի պատանաց յանձն առնէ,
 25 պատուիրեալ և զմնացորդս ընչիցն ի խաւարի մնալ,
 քան թէ ումեք ստանալ ըղձանայ:

[ԼԲ.] Հ. Իսկ ճրպիսի հեշտ ցանկութիւնն:

—Պ. Հեշտացողութիւն պիղծ և զազիր քան զա-
 մենայն տեսակս ախտիցն, զոր բուն հինքն այսպիսի
 զնա ձեացուցանէին՝ պատանեակ թեաւոր շիկադէմ

3 տարփաւոր կոչելով, իբրու պանծալի ախտից իմն ե-

պատենից, երբեմն ստութեամբ պատրուակեալ սաքրիս, տես
 «սաքրիմ»: Հմմտ. «Եւ երկշտան սաքրեաց» Փիլ. Այլաբ. «Սար-
 սէին, սաքրէին դեք», Անյաղթ Բարձր.: 19 — 20 Ա «բաղմամա-
 նակ» շատ որբագրուած: 19—21 ՀԲՅ «Այսպէս բաղմամանակ է
 երկադուլիս դրութանս այս չար ցանկութիւն և ազահութիւն»,
 տես «բաղմամանակ», «դրութան», «երկադուլիս». — «բաղմամա-
 նակը» պէտք է հասկանալ ոչ իբրեւ «բաղմամամանակ» այլ իբ-
 րեւ «բաղմաման», Հմմտ. «Բաղմաման և շաղապատ՝ որպէս օ-
 ձին շարժումն, այսպէս և հեշտ ցանկութեան» Փիլ. Այլաբ.:
 21 Ա էջ 150^ա: 23 Ա «այդ» B «այդե» 24 Ա «դուր» կամ «զիւր»
 23—24 ՀԲ «Հոգն իսկ զիւր փառաւորագունի պատանաց յանձն
 առնէ», տես «փառաւորագոյն»: 25 Ա «խաւարի» B «ի խաւա-
 րի»: 26 Ա «քան թէ»:

[ԼԲ.] 1 Ա «ցանկութիւն» B «ցանկութիւնն»: 3 Ա «տե-
 սակս» B «տեսակս» լուսանցքում նոյն գրչից «ախտիցն» — «տե-
 սակս ախտիցն». A «հինքն» B «հինքն այսպիսի»: 4 Ա «զսա»
 կամ «դնա»: A «ձեացուցանէին»: A «շիկադէմ» կամ «շիկա-
 դէմ»: Հմմտ. «շիկադոյն հարադատ և նման իւր յաւելեալ ախ-
 տին, քանզի առաւել յարձակումն է շիկադոյն շառագունեալ
 ախտն» Փիլ. Լին.: 2—5 ՀԲ «Հեշտացողութիւն պիղծ և զազիր
 քան զամենայն տեսակս ախտիցն, զոր բուն հինքն այսպիսի
 զնա ձեացուցանէին, պատանեակ թեաւոր զի կայ դեմ տար-
 փաւոր կոչելով». տես «հեշտացողութիւն»: 5 Ա «պանծալի ախ-

րեւեցուցանէին անուամբ և տեսակաւք, կամաւ իսկ որոգայթել զախմարսն անգիտութեամբ աւրինին մոլորեալք, իսկ ընդ աւրինաւք ելոցս մեզ արդեւք և յամուսնութեանցն որ զնա ի կիր արկցէ, զի անդ գա-
 10 զանաձև կերպաւդ որպէս զի ոչ փնտսակար ինչ հոգւոյն, այլ ընտանի ի բնութենէ և թեաւոր, որպէս յարբունս [հասեալ ճեպ տայ ցանկութեան]՝ փոյթ յորդորման զգէմն առեալ՝ նշանակիչս գործով կատարիլ զաճեցէքն. առ այս արդեւք իրաւացի վարկանեալ,
 15 իսկ առ անիրաւութեանցն ոչինչ այսպէս նմանութիւն, այլ չարագաղան և ժանտատեսակ իբրեւ զգորտ, և բազմագոյն և բազմադիւլիս և բազմոտանի, և տղմուտ միժն մածեալ արեամբ և ամենայն գարշ աղտեղութեամբք, քանզի խողակերպ չարին է ծնունդ։ Արդ-
 20 վայր ունի սա ըստ արժանիս ինքեան ի ներքինահամս մասանց մարմնոյս, և է ժամանակաւոր, զի ցրտա-

տից» կամ «ախտիս»։ 6 A «իսկ» B «կամաւ իսկ»։ 7 A «որա գայթել զահմարսն»։ A «անգիտութեան» կամ «անգիտութեամբ»։ 6—7 ՀԲ «կամաւ իսկ որոգայթել զահմարսն (զախմարսն) անգիտութեան օրինին», տես «որոգայթել», «ահմար»։ 10 A «զի» B «որպէս զի»։ 11 B «այլ ընտանի յաւրինացդ և բնութենէ»։ 12 A «յարբունս» սրբագրութեան հետքերով։ A փակագծուածը շատ փնտսուած։ ՀԲ «զազանաձև կերպաւդ ճեպ տայ», տես «զաղանաձև»։ 14 ՀԲ «Առ այս արդեւք իրաւացի վարկանեալ», տես «վարկանել»։ 15 A «առ անիրաւութեանցն», սէ-ն ջըն-ջուածի պէս։ 16 A «զգորտ», նու-ն ջնջուածի պէս։ 16 ՀԲ (Յանկութիւն) չարագաղան և ժանտատեսակ իբրեւ զգորտն, տես «չարագաղան»։ 16—19 ՀԲ «Յանկութիւն ժանտատեսակ իբրեւ զգորտն, և տղմուտ միժն՝ մածեալ արեամբ, և ամենայն գարշ աղտեղութեամբք. քանզի խողակերպ չարին է ծնունդ», տես «միժ»։ 19—21 ՀԲ «խողակերպ չարին ծնունդ՝ վայր ունի սա ըստ արժանիս ինքեան ի ներքին համս մասանց մարմնոյս», տես «համբ»։ Հմմալ. «Որովայն, և զինի որովայնին համբ»։ Սրտմտականին (վայր) լանջք, և ցանկականին ներքին համբ. Փիլ. Այլաւ.—«Ներքին համբ որովայնին» որ շարժէ զամենայն մարդ և մարմնական ցանկութիւնսն»։ «Ներքին համբն շաղեալ պատին»։ համբ ընդ համս խառնին»։ Եզիշէ Խաչեւ. և Յես.։ 21—22

մարմին է և ջերմին որպէս զաւճ, և որպէս գործող
ազգ, զի արեգակն ի վերուստ տապացուցանելով՝ ի
նեխութենէ տղմոյն ծնանի, և ի նմին իսկ ճայղս տըղ-
23 մոյն եռայ, և կամ նոյն իսկ աւձիցդ ազգ, որ ի ջե-
րին աւուրսն յար ի գազանութիւն յանդգնի, և ա-
րեգական ի հարաւ խոնարհեցելոյ՝ կազաւէ:

| Նմանունակ և սա առ երկոտասանամենիւք ու-
րեմն սկսանի շարժել յարբունս հասակին, և որքան
50 մարմինն առ զաւրութիւն և առ եռանդնոտ ջերմու-
թիւնն մատչի՝ սա ևս քան զիս յանդգնեալ մոլեգնի
և կատաղենայ: Որպէս ի ցրտութիւն մարմինն դառ-
նայ և տկարանայ, ըստ նմին և սա հանդարտեալ
թաւնի: Բայց ինքնաբոյս երկպառիկ գառազիւ չար
55 գազանիս բնութիւնս երբեք զայսոսիկ՝ զամաթ և զեր-
կիւղ. և ցորքան այս սլարիսպք յառողջ շինութեան

Ա «ցրտամարմին է, որբազրութիւններով: 22 — 25 ՀԲ «Որպէս
գործող ազգ, զի արեգակն ի վերուստ տապացուցանելով՝ ի
նեխութենէ տղմոյն ծնանի, և ի նմին իսկ ճայղս տղմոյն եռայ»:
տես «ճայղ»: 25 A «աւձիցդ» դառն կիսեղծ: 25 — 27 ՀԲ «Կամ
նոյն իսկ օձից ազգ, որ ի ջերին աւուրսն յար ի գազանութիւն
յանդգնի, և արեգական ի հարաւ խոնարհեցելոյ՝ կազաւէ»:
տես «կազաւեմ»: Հմմտ. «Զի ջերմութիւն անտի ի բնութենէն
եռայ և ոչ կարէ ելանել, և նա դաւրէն աւձի ունի, որ մինչև
ի ջերմանալ աւուրն յար ի գազանութիւնն, և ի ցրտին ա-
ւուրսն կաղուեալ իրբև դմեռեալ լինի»: Ստեփ. Սիւնեաց եպիս-
կոսոս՝ Պատասխանի թղթոյն Անտիոք. եպս. ի, Գիւրք Թղթոց,
Փիեֆլիս, 1901, էջ 330: 26 A «յարի ի գազանութիւն յանդգնի»:
26 — 27 A «արեգակն»: 28 A էջ 150⁰: A «բժամենիւք»: 29 A
«ցարբունս»: 28—29 ՀԲ «Առ երկոտասանամենիւք ուրեմն սկսա-
նի շարժել յարբունս հասակին»: տես «Երկոտասանամեանս»: 30
A «առ զաւրութիւն» B «և որքան մարմինն առ զաւրութիւն»:
31—32 ՀԲ «և քան զիս յանդգնեալ մոլեգնի և կատաղենայ»:
տես «կատաղենալ»: 34 — 36 ՀԲ «ինքնաբոյս երկպառիկ գա-
ռազիւ չար գազանիս բնութիւնս երբեք զայսոսիկ. զամթ և

են՝ թէև շարժի ախտն ընդվզեալ, այդ զուսպ իմն և
ամփոփ և ոչ ըստ ձեռն ելեալ մնասուց, այդ իբրև
40 իբրև զտոչորումն ինչ վառման հրոյ ինքեամբ իսկ յին-
քըն խափչի։ Եւ եթէ սոքա խրամատեալ խզիցին, և
արտաքս վազեալ փիծդ այդ դարչատեսիլ ամենեցուն՝
յայնժամ ապա ծանակ երևութանայ և մեծ գործէ
աւճիրս, զմա[հունն ի նմա զգայեալ զհոտ՝ զբազումս
45 թաթաւեալ] ժահահոտէ, քանզի ի սորայս հոտ դժուր
զիւրն մխէ զխայթոցս։

[ԼԳ.] Հ. Ապա չէ հնար միւսանգամ ըմբռնիլ
դմա։

—Պ. Եթէ տգիտագոյն աստուածային ահին իցէ
ախտացեալն, և կամ ընդ տերանց սաստիւ, և չիցէ
5 ևս հնացեալ յախտին՝ մարթ է. զի ախտ հնացեալ
յանձին՝ բարբ լինին, և բարբ հնացեալք՝ ընուլթիւն։
Եւ սա որպէս արբեցութիւն կորուսանէ զյուլովս [ի
տխմարաց] և յանզգայութիւն ամէ։ Այսպիսիս յի-
մաստուն բանէ կամ յերկիւղէ տերանց իբրև սուր

զերկիւղ։ տես «գառազիւ»։ 37 A «թեւ»։ 38 A «ամփոփ»։
A «ելեալ» B «ելեալ վնասուց»։ 40—41 ՀԲՅ «Իբրև զտոչորումն
ինչ վառման հրոյ ինքեամբ իսկ յինքն խափչի»։ տես «խափչիմ»։
38—41 Հմմտ. «Որ իբր զջուր կաթսայից ի հրոյ եռացեալ՝ բա-
նիւ կամաց քոց խափուցանես»։ Նարեկ, ԻԳ։ 41 A «եթէ սո-
քայ»։ 42 A «փիծդ» B «և արտաքս վազեալ փիծդ»։ 42—43 ՀԲ
«Արտաքս վազեալ փիծդ այդ դարչատեսիլ ամենեցուն՝ յայն-
ժամ ծանակ երևութանայ»։ տես «փիծ»։ 44—45 փակագծուածը
կիսեղծ։ 45 A «ժախահոտէ»։ 45—46 Հմմտ. «Ո՛ւր են (այլ ընթ.
է) դժուր խայթոցն (այլ ընթ. խայթոց) քո»։ Առ. կորնթ.
Ժե. 55։

[ԼԳ.] 3 A «եթէ»։ 5—6 ՀԲ «Ախտ հնացեալ յանձին՝ բարբ
լինին, և բարբ հնացեալք՝ ընուլթիւն»։ տես «հնանամ»։ 7—8
A «իմ...ց» կամ «ի տ...ց», որ կարդում ենք ի «տխմարաց»։
8—9 A «այսպիսիս իբրև» B «այսպիսիս (լուսանցք») յիմաստուն
բանէ կամ յերկիւղէ տերանց իբրև»։ 9—10 ՀԲ «Յերկիւղէ տե-

- ⁴⁰ խթանով հարեալ ընդոստչի, ի վեր վաղէ, զաչս ամբարձեալ ուր ուրեմն ի թմբութենէ բուժեալ թափիւնի եթէ գիտութեամբ լի՝ և կամակոր բարուք զաստուածային արէնան քամահել կրթեցաւ մարդն, և թերևս միանգամ և երկիցս ուխտեաց ինքեամբ ի
- ⁴³ բաց կալ ի չարէն, և ստեաց ուխտին, և դարձեալ զնոյն ողորեաց, այնպիսին դժուարաբոյժ է. նմա աստ բաց եթէ աստուածայինքն լիցին պատահութիւնք՝ ահի կամ արթնութեան, և կամ ի ձեռն անրջից, և սաստիւք ըմբռնիլ ահիւ, ուր ուրեմն ի խորընկզմութենէն ի վեր ընդոստիցէ։ Ապա թէ յերկուցս յայսցանէ լծոց ի բացեայ իցէ՝ նա գոգ մինչև ցլետին հիւանդութիւնն անբոյժ է։ Զի չարս այս թմբութիւնն ոչ միայն զվիշտս և զվտանգս քամահել տայ, այլ ըզդաւրութեան նուաղեցուցելոյ մարմնոյն ի ձեռն դեղոց
- ²³ հնարի գրգռել արծարծել զլքեալ ախտն յինքեան և բռնավարեալ զընութիւնն ծառայեցուցանել, մինչ զի միշտ անհանգիստ իրանացն տագնապեցելոց՝ անժամ զգայութիւնքն բթեն։ Սակայն անընդհատ խորհրդովք

քանց իրրև սուր խթանով հարեալ ընդոստչի, ի վեր վաղէ. տես «ընդոստչիմ»։ 12 Ա «եթէ»։ Ա «լի» B «լի ես»։ 13 Ա «քամակել»։ 12—13 ՀԲ «կամակար բարուք զաստուածային օրէնսն քամահել կրթեցաւ» տես «քամահել»։ 14 Ա «ուխտեաց» B «ուխտեաց ինքեամբ»։ 14—16 ՀԲ «ուխտեաց ի բաց կալ ի չարէն և ստեաց ուխտին, և դարձեալ զնոյն ողորեաց» տես «ողորեւ»։ 16 Ա «աստ» սրբագրութիւններով։ 17 Ա «եթէ»։ Ա էջ 151^ա։ Ա «պատահութիւնքն» նու-ն թւում է ջնջուած։ 18 Ա «ահի» B «ահից»։ 19—20 Ա «ի խորընկզմութենէն»։ 19—20 ՀԲ «ուր ուրեմն ի խորընկզմութենէն ի վեր ընդոստիցէ» տես «ընդոստչեմ»։ 20 Ա «ապայ թէ»։ 24 — 26 ՀԲ «ի ձեռն դեղոց հնարի գրգռել արծարծել զլքեալ ախտն յինքեան և բռնավարեալ զընութիւնն ծառայեցուցանել» տես «բռնավարել»։ 26—28 Ա B «մինչ զի անհանգիստ իրանացն տագնապեցելոց» լուսանցք. «առ հանգիստ իրացն»։ Հմմտ. «կամ հանգիստ իրանաց իմոց» Սաղմ. ձև, 5. — Անհանգիստ իրանամբք ի տուէ և ի

ոչ կամի վճարել ի չարին զրկութենէ, այս է որ ասին՝
 50 Մահ մեղաւորին չար է:

[ԼԴ.] Հ. Բնդէր բաղմադոյն և բաղմադլուխ է չարդ:

—Պ. Վասն զի ի դժաւ ամենայն [չար]ին տեսակք և համբ, ուստի [ոման]ք բաղմոստեայ չար ասացին, և
 5 այլք յիմաստնոց մտտակա ակաւիցն, սակայն ժամանակաւոր է, ասացի, ակստն բնութեամբ և ի դուռն գերեզմանի լուծանի:

[ԼԵ.] Հ. Զինչ աւրինակ զգուշանալ ի բաղմադլուխ չարէդ:

—Պ. Զմարմին նհանջել չորակերութեամբ և զհոգին աստուածային երկիւղին, մանաւանդ տը [նութեամբ] ածել ընդ միտ զիսարէն չարեացն յարդարաւ [դաւան Աստուծոյ, խնդրելով ի Տեառնէ զաւգնականութիւն. տինա և հայհոյութիւն անասելի այն է, որ յ... իդ գործով կատարի թելադրութիւն. այո, գիտեմ զի պատուիրազանցութիւն, որ ի կամակորութենէ է՝ հայհոյութիւն է ոչ միայն, այլ ամենայն հաւատացեալ ոգի տաճար է Աստուծոյ, և տաճար Աստուծոյ ապաւրէն սուրբ է, քանզի Աստուած ի նմա, արդ զտաճարն սղծելով ոչ ապաւրէն զբնակաւղն ի նմա թշնամանէ, կամ եթէ ի Վիմէն զայս ոչ լուար:

գիշերի «ձառքնտ. տես ձե իրան»: 30 «Մահ մեղաւորին չար է» Սաղմ. ԼԳ, 22:

[ԼԴ.] 3 A «...ին, = չարին ? 3—4 ձեք բաղմադոյն և բաղմադլուխ է չարդ ... ուստի ոմանք բաղմոստեայ չար ասացին» տես «բաղմոստեայ»: 5 A «մատակա» կամ թերեւ «տատակա»:

[ԼԵ.] 3 A «չարակերութեամբ»: 3—4 ձե «Զմարմին նհանջել չորակերութեամբ և զհոգին աստուածային երկիւղին» տես «նհանջել»: Հմմտ. «նահանջեա զտրամոզ բարոզ չորակերութեամբ, և զխստութիւն որտիդ կակղեա տընութեամբ, և զգիծութիւն մարմնոյդ ցամաքեցո աշխատութեամբ. «նդնկայ խրատք [= նեղոտ], Վենետ. 1826, էջ 306: 4—6 լիակազմութեամբ» ներք սրտառոտութիւն: 7—8 A «յ...իդ» = յայտնիդ ? 8 A «գիտեմ» B «գիտեմ»: 14 A «եթէ»:

[12.] Հ. Զինչ ասաց Վէմն:

—Պ. Դառն, ասէ, տանջանք ի Տեառնէ այնոցիկ,
| որ զհետ մարմնոյ պղծալից ցանկութեանցն հետեւեա-
ցին, և չզանգիտեն զփառսն, ասէ, հայհոյել, վասն
5 որոյ ապականեցին տանջեալք: Արդ՝ այսպիսի չարա-
լըլուկ և մահկանացու ախտանայ ոգին այսուիկ. այդ
դա և սպանութիւն և մարմնամեռութիւն և սերմնա-
հեղութիւն և [ապարահութիւնք] և գոնջութիւնք, և
գոգ զսովաւ շարժեալք և սորին են սակի:

[11.] Հ. Զինչ է մահ:

—Պ. ի կենաց լուծումն:

[10.] Հ. Զինչ է ապականութիւն:

—Պ. Եղծումն տառացելոյ կամ իրացելոյ:

[12.] 3 A էջ 151^բ: A «մարմնոց»: 3—4 A «հետեւեցին»: 5 A «ապականեցին»: A «տանջեալ» B «տանջեալք»: 2 — 5 Հմմտ. «Գիտէ տէր . . զանօրէնս պահել ի տանջանս . . . մանաւանդ որ զհետ մարմնոյ պղծալիցն ցանկութեանց իցեն երթեալ . . . չզանգիտեն զփառսն հայհոյել . . . և ապականեցին տանջեալք. . . երկ. Պետր. Բ. 9—13: 5—6 ՀԲ «Այսպիսի չարալըլուկ և մահկանացու ախտանայ ոգին այսուիկ. . . տես չարալըլուկ»: 7 A «և սպանութիւն» B «և սպանութիւն և (լուսանցք.) մարմնամեռութիւն»: 7—8 ՀԲ «Սպանութիւն և մարմնամեռութիւն և սերմնահեղութիւն և ապարահութիւնք և գոնջութիւնք. . . տես «մարմնամեռութիւն», «սերմնահեղութիւն»: 8 A «ապ. . . ահ. . . նք» սրբազրութիւններով և կիսեղծ: 8 — 9 ՀԲ3 «Ապահարութիւնք և գոնջութիւնք՝ սորին են սակի. . . տես «գոնջութիւն»:

[11.] 1 A լուսանցք. հատուածաթիւ ճՀԴ: 1 — 2 Հմմտ. «Զինչ է մահ. — Լուծումն յապականութիւն» Գիրք Էակ:

[10.] 2 A «կա» B «կամ»: Հմմտ. «Զինչ է ապականութիւն. — Ինքն լուծեալ յէակէ և լուծիչ զէակն յանէակն. . . Գիրք Էակաց Դաւթի, թարգմանութեամբ Մամբրէի: ՀԲ տես «տառացեալ», ՀԲ3 «իրանամ»:

[ԼԹ.] Հ. Եթէ իցէ մահու վայր:

—Պ. Ի քեզ ինքեան ի բնութեանդ բունեալ, ի ձեռն եղծական կերակրոյդ՝ ընդ քեզ սնեալ, որ[ում] յայտնի հետեանք՝ հասարակաց ի քեզ փոփոխմունք,
 5 և ի ժամանակի ընդ գարշապարտդ դրացւոյդ է ուծանալ:

[Խ.] Հ. Զինչ է յարութիւն:

—Պ. Նորոգումն անմահ, զերջանիկն ստացուցանող զկեանսն:

[ԽԱ.] Հ. Եթէ ծանաթագոյն այժմուքս ի կեանսն իցեն:

—Պ. Վերջինդ անմտութ[եա]ն և անհաւատագոյն հարցուածդ, զի թէ ոչ ծանաթագոյն [ապա և ոչ]
 3 դատաստան, և [եթէ ոչ դատաստան] ապա և ոչ յարութիւն, ապա և ոչ Քրիստոս յարուցեալ, ապա և ընդունայն հաւատք, և վեր ի վայր իսկ բնաւ եղծին ըստ առաքելական եպերանացն: Այդ ի բազմաց [զսահաւն քեզ ածից. ընդէր ապա և տա]պան և տապա-
 40 նակ և ի նմայքն, և վրանն ժամուն, և գայղախաղեայք սուրբ ի պահեստ առեալք եթէ ոչ ծանաթ-

[ԼԹ.] 1 A «եթէ»: 1—6 Ամբողջ հատուածը տես չԲ «ուծանալ», չԲՅ «եղծական»: 5—6 A «դրացւոյ լուծանալ» B «դրացւոյդ է ուծանալ»:

[Խ.] 1 A «նորոգումն» B «նորոգումն անմահ»: 1—3 Ամբողջ հատուածը տես չԲ «ստացուցանել»:

[ԽԱ.] 1 A «եթէ»: 3 A «անմտութ . . ն» սրբադրութիւններով. կարելի է կարդալ և «անմտութիւն»: A «անհաւատագոյն» B «անհաւատաւագոյն»: 4 A «թէ»: A «ծանաթագոյն» սրբադրութիւններով: 4—5 A վահագծուածները թափուած: 1—5 չԲ «եթէ ծանոթագոյն այժմուքս ի կեանսն իցեն (այսինքն այժմու գործք մեր ի հանդերձեալ կեանս)». թէ ոչ ծանոթագոյն, ապա և ոչ դատաստան»: տես «ծանոթագոյն»: 8 Առ. Կորնթ. ԺԵ, 13—17: 10—11 չԲՅ «Գայղախաղեայ սուրբ ի պա-

Թուլթիւն: Եւ կամ զինչ ի Տեառնէն իսկ Դշխոյն հա-
րաւոյ դատեսցի ընդ ազգիս, և Նինուէացիք դատես-
ցին ընդ ազգին, [և Մովսէս՝ յոր դուքն յուսացեալ
45 էք], կամ տղայոցն կիս[ահասակ մ]ահն, կամ խե-
ղիցն առողջութիւն, կամ այդաբանիցդ միաբանու-
թիւն: Այլ այնքան գերազանցութիւն զուգահրեշտակն
այն կենաց ունակութիւն, որպէս առ կատարեալս մը-
տաւք՝ տղայական միտք: Որպէս խորհրդագէտն ազգէ՝
20 Թէ Յորժամ՝ եկեսցէ կատարումն՝ փոքր ի շատէս խա-
փանեսցի, այլ այնպէս ծանեաց որպէս նայն ծանեաւ
զիս: Ապա ուրեմն զնա յաւիտեան ճանաչել անճա-
ռելի իմն է, որ ըստ ամենից անցանէ մտաց շարժմունս:

[Յ Ի Շ Ա. Տ Ա. Կ Ա. Բ Ա. Ն]

A էջ 152^ա

Փառք ամենասուրբ Երրորդութեանն զաւրացուցչին ի-
մոյ, և ընդունաւդին տկարաց, որ զաւրացուցանէ զհաւա-
տացեալս անուան իւրոյ առ ի ճանաչել զհաւատոյ լրումն:
Ես Դաւիթ քահանայ ցանկաց[այ] լուսաւոր և սո-

հետ առեալքս. տես «գայլախաղեայ»: 12 — 14 Մատթ. ԺԲ,
41—42. Ղուկ. ԺԱ, 31—32: 14—15 A փակագծուածից հաղիւ
հետքեր միայն. Հմմտ. «Մովսէս՝ յոր դուքն յուսացեալ էք»
Յովհ. Ե, 45: 15 A «կիսահասակ»: 15—16 ՀԲ «Տղայոյն կիսահա-
սակ մահն, կամ խեղիցն առողջութիւն», տես «կիսահասակ»: 17—18 A «Այլ այն գերանցութիւն զուգահրեշտակն այն կենաց ու-
նակութիւն» B «Այլ այնքան գերազանցութիւն զուգահրեշ-
տակն այն կենաց ունակութիւն»: Հմմտ. «ի յարութեանն զու-
գահրեշտակ մեզ ցուցանելով զկեանս» Նիւս. Կաղմ. կամ «Զյու-
սացեալսն ի յարութիւն սրբոցն ցուցանէ զուգահրեշտակ ա-
նախաորութեամբն լինել, Նիւս. Երգ.»: 20 A «յորժամ» B «Թէ
յորժամ»: 20—22 «Այլ յորժամ եկեսցէ կատարումն» փոքր ի
շատէս խափանեսցի: Մինչ տղայն էի ... իւրեւ զտղայ խորհէի
... այլ յայնժամ գիտացից՝ որպէս և նայն ծանեաւ զիս, Առ.
Կորնթ. ԺԳ, 10 — 12: 22 A «զնա յաւիտեան» B գծում է այդ
երկու բառք և փոխանակ զնում «այսպէս—այնպէս»: 23 A
«շարժմունս» սրբագրութեան հետքերով. B «շարժմունս ի կամս
Քրիստոսի և Աստուծոյ Հաւր, ամէն»:

ՅԻՇԱՏ. 1 A լուսանցք. հատուածաթիւ ձև: 4 A «ցան-

5 տուածադան վարդապետութեան սրբոյն Աթանասի որ ընդ-
 գէմ արևանոսաց և հրէից յաղագս անաւրէնութեան Աս-
 տուածն բանի՝ ծանոյց երևս անձնաւորութիւն և մի աս-
 տուածութիւն . . . Ես ըստ իմոյ նուաստութեանս և աղ-
 քատ մտացս ի մի վայր բովանդակեցի, առեալ և սուղ ինչ
 40 ի սրբոյն Անդրէասի վարդապետութենէն և այդոց նորին նը-
 մանեաց զշարադրութիւն տոմարաց հաւաքեցի ի գիրսս յայս
 ի յիշատակ ինձ և իմոց կենդանեաց և ննջեցելոց և ի ժա-
 ոանդութիւն որդւոյ իմոյ Ղուկասու որ գծադրեացս իսկ
 զսա. Արդ աղաչեմ զամենեսեան որք ընթեռնուք և ուսա-
 45 նիք և կամ յայդս մատենագրէք ի սմին աւրինակէ՝ յիշման
 արժանի արասջիք, զի թերեւ արասցէ Աստուած ողորմու-
 թիւն յաւուրն համառաւաի, ուր բանք սպառին և դործք
 թագաւորին, լսել զերանաւետ ձայնն՝ եկայք աւրհնեալք
 Հաւր իմոյ. զոր Աստուած մեզ և ձեզ հասարակաց շնոր-
 20 հեցէ: Ամէն: Եւ է նորոգումն սորայ ի Նլ. թուականու-
 թեանս Հայոց:

2.

[Անմիջապէս կից նախընթացին]

Ծնայ առանց հաւր, և կին իմ յինէ[ն], դուստր իմ
 ծնաւ զհայր իմ. անիծեալ է որթն, և աւրհնեալ է
 գինին:

Կաց» 5 Տաշ. «սրբոց սրբոյն». Տաշեանն ունի այս յիշատակարանը,
 առնելով վենետիկեան ընդօրինակութիւնից, տես «Մանր Աստուծ-
 նասիր.» 1895, էջ 202: 8 A մի բառ վնասուած: 9 Տաշ. չկը
 «և»: 10 Տաշ. չկը «նորին»: 20 — 21 Տաշեան կարծում է սխալ-
 մամբ, որ վերջին տողը նորոգութեան մասին «ուրիշ ձեռքէ ըլ-
 լալու է»: Ուրեմն Ձեռագրին այս մասը գրուած է Նլ.—981
 վերկ: թուին, իսկ տուածին մասերը տասը տարով աւելի կա-
 նուխ: 971-ին: Տես մանրամասն Տաշ. ibid. յաւելումս իմ
 նկատողութիւնը:

2. 1 A «յինէ»: Լուսանցք. հատուածաթիւ ՃՁ: 3 Սրան
 հետեւում է անմիջապէս «Իմաստութիւն Ռաւթի քերզողի» նոյն
 գրչից, բայց աւելի մանր տառերով և կիսեղծ:

3.

[A էջ 152^ա]

[Համառոտագրութիւնք.

A—Ձեռագիր 102 Գէորգ. ցուց.

B—Բաղմավէպ 1848 թ. էջ 192 (Հանելուկ):

C—Բաղմավէպի տարբեր ընթերցողածնները այլ
և այլ 2-երից:D—Էմինի հրատարակածը իւր ձեռագրից, Ис-
тория Арменіи Моисея Хоренскаго, 1858,
Москва, էջ 369.]

4 Իմաստութիւն Դարի Քերդողի

2 Ձեռք ամենակալին ստեղծին զիս,

5 Բարձրեալն ի բարձանց ի բարձունս ընծայեաց զիս.

4 Չափ հասակի իմոյ երկիցս երկօտասան,

5 Այժմ եմ երկցս երկօտասան,

6 Յորժամ ծնայ զմայր իմ եւ իմաստնացուցի:

7 Յարեւելս կամ եւ յարեմուտս խաւսք իմ.

8 Ի հիւսիսոյ եւ ի հարաւոյ բարբառ իմ.

9 Յանշունչս ձայն առնեմ եւ ի մեռեալս բարբառիմ:

10 Անուն իմ բաղկանայ երիւք տառիւք.

11 Երբեակն ի միակէն,

12 Երկեակն ի տասնեկէն,

3. 1 B քերթողի D Գաւթի փելիստփայի իմաստութիւն:
 3 A ընծայեաց BCD և բարձրեալն: 4 A իմոյ բիցս ԲԺ. C եւ
 չափ ամաց իմոց յառաջն էր երկու ԲԺ: 5 A երկցս ԲԺ C այժմ
 աճեցայ և զարգացայ և եմ Գ ԺԳ: 6 A ծնա BCD չունից ամ-
 բողջ ասացուածք. 7 BCD կամ յարեւելս և խօսեմ յարեմուտս:
 8 A ի հիւսիսոյ կամ ի հարաւոյ ABCD բարբառիմ: 9 D յան-
 շունչս ձայն առնեմ C յանշնչոց ձայն արձակեմ, ի մեռելոց խօ-
 սիմ. չիք և: 10 A Գ տառիւք BCD երեք տառիւք: 11 A ի մէ-
 կէն C ի միակէ: 12 A երբեակն ի թեկէն B միակն ի հնդեակէն

- 45 Եւ հնդեակն ի հազարացն:
 44 Ծնունդ իմ ի ջրոյ է,
 43 Եւ մահ իմ ի նմանէ.
 46 Ի հրոյ զարհուրիմ
 47 Եւ ընդ վիմաւք նստեալ՝ արհամարհեմ զնոսա:
 48 Եթէ կարես ճաշակեա,
 49 Եթէ չկարես ի զատ կաց,
 20 Եւ զարմառս ոխիս:

4.

[A էջ 186^m]

Դաւիթ Հարբացի ասէ.

Քանզի նախաժամանէր Հոգին ի կոյսն քան զյղա-
 ցումն մարմնոյն. ըստ որում Հոգի սուրբ եկեսցէ ի
 քեզ. որոյ յայտ է ոչ ի նախայղացեալ սաղմի, կամ
 3 թէ ի մարմնի, կամ ի կերպացելումս սուրբ Հոգին ե-
 կեալ միասցի կամ բնակեսցէ ըստ նոցա, այլ ի նա-
 խահոգելից արգանդին և նախասրբեցելում, ըստ նորա

C միակն ի հնդեակէ D միակն ի հնդեակէն: 13 A ի Ե հազարացն
 BD ի հինգ հազարացն C հնդեակն ի հազարէ չիք և 14 C Ծնունդ
 իմ ի ջրոյ չիք է: 17 A զնոսայ BD և ի վէմս C նստելով ի վէմս
 անարգեմ զնա չիք և: 18 A եթէ. ճաշակեայ: 19 A եթէ:
 20 A կամ եւ զարմառս ոխիս կամ ոխի BCD չունին ամբողջ ա-
 սացումով:

4. 1 Այս հատուածն արդէն լոյս է տեսել, տես իմ «Ստե-
 փանոս Իմաստասէր» էջ 15: 2 A «նախաժամանէր»: 6—7 A «ի
 նախահոգէլից»:

միայն գիտութեան: Նա ինքն առէր. Յորեանահատն
սուրբ մարմինն ծնցի, և ի նմին մնացեալ ի նոյն շա-
40 ղեալ կատարեսցի: Էջ յարգանդ կուգին առեալ ի նը-
մանէ զծառայի զկերպ. ոչ յանապականէ և ապակա-
նացու, այլ յապականացուէս անապականացուցեալ, և
յախտակրելոյս անախտ: Զի թէ ոչ անախտ էր սա՝ և
ոչ սպանանել զախտսն կրելով ոչ կարէր, և եթէ ոչ
45 անապական՝ զապականութիւն ոչ կարէր լուծանել. և
եթէ ոչ անմահ՝ նորա մեռանելովն և խափանիւր ոչ
մահ. զի յանախտին ապաքէն ախտք մեռանին, և յա-
նապականին ապականութիւն լուծանի, և յանմահին՝
մահ:

5.

[A էջ 210^ա]

Գաւթի Հերսանացոյ՝ Վասն իւղոյն զոր արար Մովսէս.

Զէթն Քրիստոսի աւրինակեալ է, եւ քահանայն
որ աւծանէր զխորանն՝ Քրիստոսի աւրինակ էր, որ ին-
քեամբ սրբէր զամենայն արարածս եւ աւծանէր ըզ-
5 թագաւորս եւ զքահանայս որպէս զինքն:

Իսկ զմօան ծաղիկ Շ սիկղ, եւ հիրիկ Շ, եւ կի-
նամոմ՝ ՄԾ, եւ խունկ եղեգան ՄԾ: Վասն զի [ի] Դ
նիւթոյ է մարդ. ծաղիկն զմօան աւգոյ նման է յա-
ղագս ամբողջ զկենդանութիւն ի մարմնի պահելով, եւ

10 A «եջ»: 12 A «անապականացուեալ»: 14 A առաջ գրուած
է եղել «ոչ կրելով ոչ կարէր» յետոյ առաջին «ոչ»ը կարմրա-
գեղով քնջած: A «էթէ»: 16 A «էթէ»: 17 A «ապաքէն»:

5. 1 A լուսանցք. հատուածաթիւ ՄԻէ: 6 A «հերիկ»: Հմմտ. «Հիրիկ հինգ հարիւր սիկղ» Եւ. Լ., 24, տես նաև 22—23.

- 40 հիրիկ ըստ ջերմոտ եւ հրադին մասին, դորա են շունչ մարմնոյս ըստ աստուածակազմութեանն, բերելով յինքեանս զկատարեալ թիւ հաղարեկին։ Իսկ հոգեղինադոյնս է կինամոմն, եւ ջուրն՝ խունկ եղեգան, զհնգաչափն յինքեան [ը]բրելով զկէս հաղարեկին։ Իսկ ձէթ
- 43 դարձեալ աւրինակէ միտք մեր, աւրինակեալ Գրիտոսի, քանզի Գրիտոս գլուխ է եկեղեցւոյ, իսկ զինչ լուսաւորալ եւ նիւթ լուսոյ կայ ի մեզ քան զմիտսն։

Ե.

A=№ 2093, 6, Թուղթ, հին բոլորգիր, (=ըստ ցուցակի՝ երկաթագիր)։ գրուած Խորանաշատ վանքում 026=1223 թ. գրիչ՝ Ստեփանոս Աղթամարցի։

B=№ 742 Գէորգ. ցուց. Թուղթ, բոլորգիր, անթուական։

C=№ 1892, 16, Թուղթ, բոլորգիր, անթուական։

D=№ 1887, 11, Թուղթ, բոլորգիր, Հայոց 026 և 027 թուակ. (=1636—1659 Վրկ.), գրիչը՝ տէր Ղազար և Յոհան Կարճաւանցի, «որ ի յԱրևելք գաւառի, որ այժմս Մեղրի ասի»։

[A 198^ա—200^ա, B 164^ա—166^ա,
C 84^բ—86^բ, D 206^ա—209^ա]

Համարները։ 10 A «հերիկ»։ 13 A «հունկ»։ 13—14 A «չեաչափն» — «հնգաչափն»։ 14 A «բերելով» մի տառ մաշուած։ Այս «ձէթի» հատուածը համեմատել Փիլոն, 1826 Վենետ. էջ 535, ելեց մեկնութիւն, ձէթին նուերուած գլխի հետ։

Նկատումն Արիստոսելի

Ուսուցանել մեզ ի բնալսաւորութեանցն այնոցիկ, որ հասարակաց բնականաց գոյանայ՝ շնչականաց և անշնչից, զգայականաց և անզգայից. և եթէ այսոքիկ³ է. են թուով՝ նիւթ, տեսակ, շարժումն, ունայն, անբաւ, տեղի, ժամանակ. և եթէ նիւթ և տեսակ գոյացուցիչք են բնականաց, իսկ շարժումն և տեղի և ժամանակ ոչ են գոյացուցիչք, այլ հետերթանք գոյացուցչացն. իսկ ունայնն և անբաւն ըստ ճշմարտութեանն ոչ են, այլ ըստ կարծեաց, որպէս և Դեմոկրատէս և Անաքսագորաս, զորս յանդիմանէ Արիստոտէլ վասն ունայնին ասել թէ ամենեւին իսկ չէ, իսկ անբաւն ըստ բոլոր ինքեան չէ, այլ ըստ մասանց, որպէս՝ ամիս, տարի, տաւն, հանդէս. և թէ այսոքիկ եւթամ¹⁵ ներքին առ հասարակ բնականաց գոյանան, բայց ոմանք

6. Վերնագիր. A-ի մէջ Նկատ. Արիստոտէլի գտնուած է «Արիստոտէլի Յաղագս Աստուծոյ» գրութեան ետեւ, անմիջապէս կից, բայց այսպիսի ծանօթութեամբ՝ «այլ գրոց»։ B-ի մէջ գրուած է «Դաւթի փիլիսոփայի Առաքելին» գրութեան կից, առանց որ և է ծանօթութեան։ C-ի մէջ ինչպէս B-ում։ D-ի մէջ «Դաւթի փիլիսոփայի» ետեւ գրեց յետոյ։

1 A Արիստոտէլի C Արիստոտէլի, այս ձեռագրում երբեմն այլ—այլ էին, որ զանց ենք առնում նշանակելի։ Չենք նշանակում նաեւ օ=աւ BCD ձեռագրերում։ 2 BCD ուսուցանէ BC ի բնալսողութեանցն D ի քանալսողութեանցն 3 B քննակաց A գոյանա D գոյանան ABC չիք շնչականաց 4 A զգականաց և անզգայից 5 AD չիք են A թովով D թովով 6 D տեղի, ժամանակ, ունայն, անբաւ։ 6 — 7 D գոյացուցիչքն D չիք և (տեղի) 8 BC չիք են BCD զհետ երթան 9 BC ունայն 9—10 BC ճշմարտութեան 10—11 BC դեմոկրատէս D դեմոկրիտոս 12 BCD անագսագորաս A զոր 13 B ինքեանն է C ինքեանն է A չիք ըստ 14 A տուն BC չիք տաւն BC չիք և BCD եթէ 15 B քննակաց BCD

ոմանց առաւելագոյն. քանզի նիւթ առաւել այնոցիկ
 գոյանայ, որք ի լինելութեան և յապականութեան են,
 իսկ երկնաւորացն ոչ է նիւթ, այլ համեմատեալ նիւ-
 թոյ. զի նիւթ հակակայից է ընդունակ և պէսպէս տե-
 20 սակայ, իսկ ենթակայ միումն տեսակի է ենթակացեալ
 հանապազ ըստ միում թուոյ. և թէ տեսակ երկնա-
 յինցն առաւել գոյանայ քան աստէիցս, որ ի լինելու-
 թիւն և յապականութիւն. զի որ յաստիսս է տեսակ
 լծակցեալ է ընդ ապականութեամբ և ընդ պակասու-
 25 թեամբ, ոչ ընդ այնմ որ ոչ երբեք ոչ ուրեք ոչ է, այլ
 ընդ այնմ որ երբեմն է և երբեմն ոչ է, որպէս յա-
 ռաջընթաց տեսակն. և եթէ տեղի աստէիցս առաւել
 գոյանայ քան երկնայինցն, վասն զի անմոլարն չէ ի
 տեղւոջ, ուստի և ի տարակուսին Արիստոտելի ասեն
 50 թէ Զիմրդ ասես զանմոլարն չարժիլ եթէ ոչ է ի տեղ-
 ւոջ, զի ամենայն որ չարժի ի տեղւոջ է. վասն որոյ և
 ասէ, թէ Սա ըստ մասանց չարժեւոյ ըստ մասանց և
 ի տեղւոջ է:

Իսկ ժամանակ առաւել երկնայինցն գոյանայ քան
 55 թէ աստէիցս, զի ոչ չափ է չարժման բոլորիցն, քանզի

չիք ոմանք 16 BC յոմանց 17 B գոյանա D գոյանան 18—19 B
 նինթոյ 20 AD ենթակա BC միում D միումն AD չիք է BC են-
 թակայացեալ 21 BCD եթէ 21—22 A երկնայինցն BC երկնայինցն
 D երկնայինցն 22 AD գոյանա D քան թէ A աստէիցս 22—23
 BC որ ի լինելութեան և յապականութեան D որ ի լինելու-
 թեանն և յապականութեանն 23 BC զի աստէիցս տեսակ 24—
 25 D չիք և ընդ պակասութեամբ 25 D չիք որ A չիք ոչ (ուրեք)
 D ոչ ուրեք երբեք ոչ է 26 BC չիք ընդ A այն 27 B աստ էից է
 28 AD գոյանա BCD քան թէ A երկնայինցն D երկնայինցն BC երկ-
 նայինցն 28—29 A ի տեղւոջ 29 A ի տարակուսէն D և տարա-
 կուսեն BC յԱրիստոտելէս 30 BC եթէ BC անմոլարն D չար-
 ժեւ BCD չիք է 30 — 31 D ի տեղւոջ 31 D չարժի տեղւոջ է 32
 BC եթէ D սայ 33 AD ի տեղւոջ է 34 A երկնայինցն A գոյանա 35
 BC եթէ A էիցս 34—35 D իսկ ժամանակ առաւել աստէիցս գոյա-
 նա, քան երկնայինցն 35 BC չարժմանց BC բոլորից D չարժման

ոչ է արագագոյն քան զերկնայինն անմոլարին շար-
 ժումնն: Եւ եթէ շարժումն երկնայինցն առաւել գոյա-
 նայ քան եթէ աստէիցս, զի յաստիս շարժումն դա-
 դարումն ունի, իսկ յերկնայինցն ամենեւեմ ոչ, քան-
 40 զի մշտաշարժք են: Իսկ ունայնն և անբաւն ի սոսա
 տեսանին, անբաւն ի շարժմանն իսկ ունայնն ի տեղ-
 լոջ: Եւ եթէ սոքա են և ոչ աւելի և ոչ նուազ վասն
 այսր պատճառանաց, վասն զի բնականքն մարմին ու-
 նին, և որպէս մարմին գոլով՝ ունին նիւթ և տեսակ,
 45 իսկ որպէս բնական մարմին գոլով՝ ունին շարժումն,
 իսկ որպէս շարժումն ունելով՝ ունին տեղի և ժամա-
 նակ, վասն զի ամենայն շարժումն աստէիցս բնակա-
 նացս ժամանակաւ լինի և ի տեղւոջ: Իսկ ունայնն և
 անբաւն, որպէս յառաջագոյնն ասացար, ի սոսա տե-
 50 սանին: Այս են պատճառք, վասն որոյ են սկզբունք
 ամենայն բնականաց, և ոչ առաւել և ոչ նուազ:

Ամենայն մարմին շարժուն յայլմէ բնաւորեցաւ
 շարժիլ, քանզի ոչ է մարմին ինքնաշարժ, այլ հոգին
 ինքնաշարժ է: Արդ՝ տեսանեմք զերկին մարմին շար-
 55 ժուն, յայտ է թէ յայլմէ, և եթէ յայլմէ ումեքէ շար-
 ժի՝ ապա է ոմն որ շարժէ զերկնային մարմինն, և
 վասն զի մի և նոյն շարժումն է երկնի՝ յայտ է եթէ
 ի միոջէ ումեմնէ է միւսոյն շարժումն, վասն զի բազ-
 մաց այլ շարժումն բնաւորեցաւ լինել, և վասն զի մըշ-

անմոլարեցն 36 CB չիք է A չիք քան զերկնայինն D զերկնային 37
 A երկնայինն D երկնայինն B երկնայինն շարժումն C երկնայինն
 շարժումն AD գոյանա 38 BC չիք էթէ D թէ BC յաստիս 39
 BC երկնայինն A յերկնայինն BCD ամենեւին 40 BC ունայն 41 A
 անբաւ BCD ի շարժման D ի տեղոջ 42 BC չիք ոչ (աւելի) 43 BC
 այս D պատճառաց 44 BC ունի 45 BC և շարժումն 46 D շարժում
 47 D բնականաց 48 AD ի տեղոջ BC ունայն 49 BC և յառաջա-
 գոյն BC ասացեալ BC տեսանելին 50 D սկզբունք 51 A քանա-
 կանաց D չիք և 53 A չիք է 54 BC տեսանեմ զերկնային 55 BC
 էթէ 56 BD ապա ուրեմն C ապա՝ A զերկնային 57 A զի և մի
 շարժումն D շարժում է D չիք երկնի D թէ 58 BC ումեքէ է

60 տաշարժ է երկին՝ յայտ է թէ որ շարժէն՝ ղերկին մի է և անբաւ զաւրութիւն ունի, զի եթէ բովանդակեալ զաւրութիւն ունէր՝ ոչ հանգուրժէր անդադարապէս և կարգաւորաբար շարժել ղերկին, ուստի և յայտ է թէ՝ և անմարմին է, զի եթէ մարմին ունէր որ շարժէն ղերկին՝ ոչ կարէր հանապաղ շարժել ղերկին, զի ամենայն մարմին բովանդակեալ է և բովանդակեալ զաւրութեան հանդիպեցաւ, իսկ բովանդակեալն զաւրութեամբ զիսրդ անբաւ զաւրութիւն ունի կամ զիսրդ անդադարապէս կարէ շարժել ղերկին, և յայտ ամենայնէ յայտ եղև թէ անեղ է, և որ ոչ է եղեալ՝ և ոչ վախճան ունի, վասն զի եղեալն ոչ կարէ անբաւ զաւրութիւն ունել, քանզի ամենայն եղեալ ի նիւթոյ և ի տեսակէ է եղեալ, իսկ որ ի նիւթոյ և ի տեսակէ եղեալ է ոչ է անեղ մարմին և ոչ անբաւ զաւրութիւն ունի, իսկ այն որ շարժէն ղերկին անմարմին ցուցաւ և անբաւ զաւրութիւն ունել, իսկ եթէ անեղ է՝ յայտ է թէ անապական է և ոչ յուժեղ է եղեալ, այլ ինքն է արարիչ և ամենայնք ի նմանէ եղեալք, վասն զի յառաջ քան զամենայն է, և սմա հետևի մշտնջենաւորն 80 և անսկիզբն և անվախճանն:

Արդ ահա ցուցաւ ըստ կարգիդ ասացելոցս, եթէ է սմն որ շարժէ ղերկնային մարմինն, և մի է, և անբաւ զաւրութիւն ունի, և անմարմին է, և անեղ է, և անապական է, և արարող է: Եւ այսք ամենայնք որք 83 ոչ ուժեղ այլոց արարածոց բնաւորեցաւ պատշաճիլ,

մեայն շարժումն 60 BC եթէ BCD շարժէ AD չիք մի է և 63 A կարգաւորապէս BC ղերկինս BC ուստի յայտ է եթէ 64 BC չիք և BC թէ D շարժէր 67—68 BC զօրութիւն 71 D վաղճան 73 C է եղեալ 74 C է եղեալ BCD ոչ է անմարմին 75 A չիք եսկ այն B ղերկի 76 BCD ունի 77 BC եթէ BC եղեալ է D է եղեալ AD չիք (ինքն) է 78 BC ամբն 79 BC նմա A մշտնջենաւորն և անսկիզբն 80 D անվաղճանն 81 BC ասացելոց D թէ 82 A ղերկնային ABC մարմին 83 BC չիք (անեղ) է 84 D չիք է A արարող չիք է B անարարաւղ է C անարարող է C ամբն 85 BC յարա-

բայց միայն միայնում Աստուծոյ և նմա միայն տալի է պաշտաւն:

Եւ որք միանգամ զբնութիւն իրացն կամին գիտել՝ զերկսս զայսոսիկ գիտելի է. նախ՝ զսկիզբն իրացն ⁹⁰ և զպատճառն, երկրորդ՝ թէ նա է սկիզբն և պատճառ այլոցն, երրորդ՝ թէ անհնարին է այլազգ լինել. երեքումք սղբաւք է մարթելի առնել մակացութիւն:

Վարժումն է ամենայն ինչ և ի ձեռն այնր՝ իբր կրթարանաւ լեզուի՝ և բանն ևս յարդարի և իմաստքն ⁹⁵ յառաջեն: Քանզի իշխանութիւն ունելով կրթարանաւք իբր բնութեամբ բնաւորաբար ի դիտումն առաջակայի շարժի բազում անգամ, որպէս ակամբ՝ այ-

բարձա 86 BC չիք և AD տալ 88 A որ BCD զբնութիւնս 89 A չիք զերկսս զայսոսիկ գիտելի է B գիտելի չիք է C գիտելի է D է գիտել 90 D զպատճառ A երկորդ D նայ 91 B այլոց AD չիք է 92 AD երեքումք BC մարթել:

92 Այստեղ վերջանում է A-ն, D-ն շարունակում է, կրկնելով՝ համառօտաբար՝ վերելի հասնածը՝ բնականքն մարմին ունին, և որպէս մարմին գոլով՝ ունին նիւթ և տեսակ, իսկ որպէս նիւթ և տեսակ գոլով՝ ունին շարժումն, իսկ որպէս շարժումն ունելով՝ ունին տեղի և ժամանակ, վասն զի ամենայն շարժումն աստէլիցս բնականացս ժամանակաւ լինի և ի տեղոջ. իսկ ունայնն և անբաւն ի սոսա տեսանին, անբաւն ի շարժման, իսկ ունայնն ի տեղոջ: Ոմն որ շարժէ զերկնային մարմին, և մի է, և անբաւ զաւրութիւն ունի, և եթէ անբաւ զաւրութիւն ունի՝ յայտ է թէ և անմարմին է, և եթէ անմարմին է՝ յայտ է թէ անեղ է, և եթէ անեղ է՝ յայտ է թէ անապական է, և եթէ անապական է՝ յայտ է թէ ոչ յումեքէ է եղեալ, այլ ինքն է արարիչ և ամենայնք ի նմանէ եղեալք, վասն զի յառաջ քան զամենայն է, և ամահետեի մշտնջենաւորն և անսկիզբն և անվաղճանն. և այսք ամենայնք որքոչ ումեք այլոց արարածոց բնորեցաւ պատշաճիլ, բայց միայն միայնում Աստուծոյ, և նմա միայն տալոյ է պաշտաւն:

94 C բան 97 BC այժեամբն, որ մեկն ուղղում եմք:

ծեամն, և ականջաւք՝ էշ, և հոտոտելեալ՝ շուն, և
 ճաշակելեալք՝ ոչխար, և այլքդ։ Այլ՝ և յառաջ զգայ
 400 զպատերազմն ձի, և զգէշ անգղ, և զկարաձմերունս
 այլ խոտաբոյժք, և զծովային վտանգս լուղակք ջրա-
 յինք, և զաշուն զեռունք, և զհոտ դարնայնոյ թըռ-
 չունք։ Եւ զոր սորա բնութեամբ՝ ի ձեռն խորհրդա-
 բերութեան մտաց և կրթութեան բանի ունի մարդս։

98 B հոտոտեալ 99 B այլ 100 BC անկղ BC կարան մերունս, որ
 մեցն ուղղում եմք։ 101 BC վտակս C լողակք 103 B խորհրդաբե-
 րութեան 104 B կրթութէ. Վերջին նախադասութիւնը ՀԲ ունի
 Անյաղթի անուամբ, այսպէս. «Զոր սորա բնութեամբ, ի ձեռն խոր-
 հրդաբերութեան մտաց և կրթութեան բանի ունի մարդս. Անյ.
 հց. իմ։» (տես «խորհրդաբերութիւն»)։ 93—104 Տես սոյն այս
 հատուածը գրեթէ նոյնութեամբ նախընթաց Իմաստասիրական
 Հարցուածներում, Հարց. ԺԲ։

